

חיים ציבוריים - פוליטיים

מפלגות אורתודוכסיות

תנועות פוליטיות שייצגו את האוכלוסיה האורתודוכסית, הוקמו על אדמת פולין מאוחר יחסית, ואופן אירגוןן הועתק מהדגם הגרמני. הארגון הפוליטי הגדול ביותר בפולין שבין שתי המלחמות אשר איגד יהודים אורתודוכסים, נוסד בשנת 1916, בתחילה תחת השם "אגודת האורתודוכסים", בשנת 1918 שונה שמו ל"שלומי אמוני ישראל", ולבסוף בשנת 1919 קיבל את כינויו הסופי "**אגודת ישראל**". סניפו הראשון במחוז **לובלין** הוקם בעיר **סוקולוב** עוד בשנת 1916. בשנת 1918 הוקמו סניפים בערים **שדלצה ולוקוב**, ובשנת 1919 ב**לובלין**.

על פי מצע המפלגה, המטרות העיקריות של פעילותה היו: הגנה על זכויות הדת של הציבור היהודי, הפצת עקרונות הדת בין היהודים, תמיכה בחינוך יהודי, פעילות למען השוואת זכויות אזרח ועקרונות הדת, פעילות צדקה ועידוד לשיתוף פעולה. הרעיונות הציוניים אומצו רק במידה ולא נגדו את עקרונות הדת. לא התייחסו לפתרון ההגירה **לארץ ישראל** כפתרון מוחלט לבעיות שהדריכו את מנוחתם של היהודים הפזורים בגולה, ולמרות זאת תמכו בארגון ישובים חקלאיים אורתודוכסיים בארץ ישראל. בכל הבעיות שבמחלוקת, חוקי הדת הם שקבעו.

ה"**אגודה**" התאפיינה, בשונה מקבוצות יהודיות אחרות (ציוניות, לאומיות ואפילו "**מזרחי**") בכך שנושא הלאום היה משנה בחשיבותו. לפי ה"**אגודה**", הצורה הבסיסית של ההגדרה העצמית של היהודים היתה הדת. לארגון היתה השפעה נכרת, בעיקר אצל אנשים מבוגרים. תודות לתמיכתם של אנשים אלה, שהיוו רוב בציבוריות היהודית, הצליחה ה"**אגודה**", למרות מספר קטן של חבריה, להוות כח פוליטי רב.

הסניף הזמושצ'אי של ה"**אגודה**" נוסד בשנת 1920. מייסדה והיו"ר שלה במשך שנים רבות היה **יצחק ברוך מנזיס** (מילא את תפקידו עד 1939). משכנה של המפלגה היה ברח' זמנהוף בבית הקהילה ליד בית הכנסת שבעיר העתיקה. פעילותה של המפלגה היתה מצומצמת בתחילה. בשונה מהתארגנויות יהודיות אחרות, "**אגודה**" ארגנה רק לעתים רחוקות ארועי תרבות גדולים, עצרות עם או הפגנות פוליטיות. באמצע שנות ה-20 ישבו במועצת הקהילה ובמינהל הקהילה הכפוף למועצה, כמה פעילים בולטים של ה"**אגודה**" המקומית, וביניהם היו"ר שלה **יצחק ברוך מנזיס** וגם: **לייב שטרסברג**, **הרש צווירן**, **מ. מלר**, **יונס וולפנפלד**, **מושקו רייספלד**, **מ. פרייד**, **יונה וורס ומ.ל. פרידלינג**. כדאי לציין שפעילותה המצומצמת על ה"**אגודה**"

הזמושציאית במחצית שנות ה-20 היתה קשורה למעורבותה המוחלטת במאבק פוליטי בתחום הקהילה ובבחירות למשרת רב חדש. הבסתו של גוש הציונים וה"בונד" במאבק הזה, ונצחון מועמדותו של הרב בלוס, חיזקו עוד יותר את השפעת האורתודוקסים בקהילה. בשנות ה-30 הם היוו רוב מוחלט בין חברי הועד. בפברואר 1937, בבחירות למוסדות הקהילה, קיבלה ה"אגודה" 6 מנדטים, כאשר ה"בונד" קיבל רק 2 מנדטים וה"ציונים הכלליים", "המזרחי" ו"פועלי ציון-ימין" (מפלגות חזקות למדי בזמושץ') – רק מנדט אחד לכל אחת מהן.

לבחירות העירוניות ייחסה ה"אגודה" חשיבות משנית. לנוכחות האורתודוקסים במועצת העיר היתה רק מטרה אחת – למנוע קבלת החלטות כלשהן ע"י העירייה העלולות לפגוע בזכויות דתיות, השכלתיות וחלקית גם תרבותיות של הציבור היהודי. בשנים 1939 - 1918, בתשע מערכות בחירות למועצת העיר, הגישו האורתודוקסים רק פעם אחת את רשימת הבוחרים העצמאית (בנובמבר 1925). הועד הבוחר של "היהודים הדתיים" זכה ב-11.5% מכל הקולות שהצביעו למען הרשימות היהודיות ובמנדט אחד. שולים טישברג זכה להימנות כחבר המועצה. הבחירות האלה נפסלו אחר כך. בשנת 1919, בבחירות העירוניות בהן השתתפה רשימת גוש קבוצות יהודים דמוקרטיים, ציוניים ואורתודוקסיים, זכו להכנס למועצה: **אברהם גרשון, שלמה ואהל, ישראל שיפמן והרש צווירין**. בשנת 1926 נבחר **טישברג** מטעם "הרשימה היהודית הדמוקרטית המאוחדת". תחת פיקוחו של הסניף הזמושציאי של ה"אגודה" היו שני בתי ספר "תלמוד תורה" (שכנו בעיר העתיקה ונובה אוסדה), בייס אורתודוכסי לבנות "בית יעקב" וישיבת "עץ חיים". במסגרת פעילותם היו פעילי המפלגה מארגנים ארועים שונים בעלי אופי דתי ותרבותי. האורתודוכסים היו גם הפעילים העיקריים ברבים מהארגונים הזמושציאים הציבוריים וארגוני צדקה, ביחוד כאלה אשר הושיטו עזרה בחיי דת (בין היתר: "לינת הצדק", "חברה קדישה" או "בית לחם"). כל סניפי הקופות של "גמילת חסד" בעיר נוהלו מסורתית ע"י האורתודוכסים.

בשנת 1929 מנה הסניף הזמושציאי של ה"אגודה" (המכונה עדיין ע"י השלטונות בשם "שלומי אמוני ישראל") 310 חברים, ומהיבט הזה היתה ה"אגודה" המפלגה הגדולה ביותר בין המפלגות היהודיות הפועלות בעיר. הסניפים שהיו גדולים יותר מהסניף הזמושציאי של ה"אגודה" אשר פעלו במחוז, היו **בגרבולין** עם 1110 חברים, **ברדזין** – 960 חברים, **בלובלין** – 615 חברים, **בלוקוב** – 560 חברים ו**בביאלה פודלאסקה** – 450 חברים. אופייני שבשטחים דרומה ומזרחה מעיר הבירה של המחוז, היתה המפלגה האורתודוכסית חלשה ביותר. לא היו לה סניפים **בחלם** וב**קרסניסטאב**, **בחרוביישוב** מנתה 150 חברים, **בטומשוב** – 110 ו**בוולודבה** רק 20.

סניפים גדולים יותר היו רק **בבילגוריי** – 300 חברים ו**בינוב** – 252 חברים. בשטח מחוז, סמוך לזמושץ' היתה ה"אגודה" פעילה רק **בשציבששין**.

בשנת 1929 מנתה הנהלת המפלגה 15 חברים. היו"ר היה **יצחק ברוך מנזיס**, סגנו **יצחק מאיר כהן**, ובתפקיד המזכיר שימש **נחום פרלמוטר**. פעילותו של הארגון לא היתה רבה ביותר ולא בולטת במיוחד. בניגוד לסניפי המפלגה האחרים, חזקים מספרית שפעלו במחוז, ליד הסניף הזמושציאי לא פעל אף ארגון נוער.

הירידה בהתעניינות במצע המפלגה, בעיקר בין אנשים צעירים, היוותה תמריץ להתעוררות בפעילותה. ברצותם לשנות תמונת מצב שהיתה קיימת אז, הגו **יצחק ברוך מנזיס** – היו"ר והרב **משה חיים בלום** רעיון לקיים כנס מחוזי בזמושץ', הראשון מאז 1920. לקראת ה-20 בספטמבר 1933 הגיעו לעיר רבנים רבים ופעילי "אגודה" מהעיירות בסביבה (סה"כ כ-250 איש). ביניהם היו: הרב **י. ג. ציטרינבאום** מוויסלאוויצה, הרב **ש. אלטרמן מקומרוב** וכ"כ המזכיר הכללי של "צעירי אגודת ישראל" **אברהם מורדקו קרונגרד מורשה**. את זמושץ', חוץ מ**בלום ומנזיס**, ייצג גם עוזרו של הרב מנובה אוסדה, **מורדקו שטרנפלד**. נקודת השיא של הכנס היתה הרצאתו של **אברהם מורדקו קרונגרד**, שכותרתה: "תפקידם של האורתודוכסים בימינו אלה" כחובתם העקרית של היהודים הדתיים, המצביע על הצורך בחינוך דתי של ילדים ובני נוער.

פרט לכנס המחוזי, ארגנה "אגודה" במחצית הראשונה של שנות ה-30, עוד כמה ארועים והרצאות שנהנו מפופולריות גדולה למדי. בשנת 1932 הגיעו בסביבות 250 איש להרצאתו של **מאיר וולף נייסטמפובר מאוסטרוב מזובייצקי**, בה קרא לחינוך הילדים ברוח הדת. שנה לאחר מכן התאספו כ-800 איש בשלש הרצאות שאורגנו ע"י ה"אגודה". בשתי ההרצאות הראשונות שהוקדשו לעקרונות פעילות ביה"ס הדתי לבנות "בית יעקב", הרצה מרצה מקרקוב. בהרצאה השלישית, בה נכחו נשים בלבד, הרצו 3 נשים: **לאה רוזנברג מזמושץ'**, **ברכה אונגר משציבששין**, ו**ברכה אייפרמן מאיזביצה**. בשנת 1935 האזינו כ-200 איש להרצאה מפי הרב ה. הירשהורן **מיאבוז'ינו**.

"אגודה" ניסתה גם לרכוש אוהדים חדשים מקרב ציונים דתיים. למען המטרה הזאת הכניסה ה"אגודה" לארועים המאורגנים על ידה נושאים הקשורים **בארץ ישראל**, בהדגישה את היחס החיובי של האורתודוכסים לציונות. בפברואר 1934 אורגנה על ידה "אסיפה חגיגית ארץ ישראלית" בה הירצו: **שרול ינקל כהן** ("עבודתנו למען ארץ ישראל"), והרב **בלום** ("איך נכבד את התורה ואת ארץ ישראל").

ייסודו של העתון "זאמאשטשער ווארט" באותה תקופה ע"י ה"אגודה", היווה ללא ספק הצלחה. הודות ליוזמה הזאת, היתה זמושץ' לעיר היחידה (בנוסף לשדלץ), ב-20 השנים שבין המלחמות, בה היה לאורתודוכסים עתון משלהם. העתון שהופיע פעם בשבועיים, הודפס ב-700 עותקים, והמהדורה הראשונה ראתה אור ביום שישי ה-11 באפריל 1930. עורכו היה **ברקו פירשטמן**, תושב נובה אוסדה, אשר הוציא גם ירחונים אחרים שהוקדשו לנושאים דתיים ("אונזער גייסט" ו"האבאיר").

בחלוף הזמן, ה"אגודה" האורתודוכסית שדגלה באורחות חיים "מיושנים" חרדיים ולכאורה מתנגד לחידושים כלשהם, נראתה ליהודי זמושץ' הצעירים שהחלו להתבולל כמפלגה מיושנת, ללא אופקים חדשים. כך שבשנות ה-30, יחד עם תהליכי המודרניזציה שעברו על הציבור היהודי וההתבוללות, מעמדה של "אגודה" הלך ונחלש.

מפלגות ציוניות

הידיעות הראשונות בדבר התנועה הציונית בזמושץ', הן מסוף המאה ה-19. תומכי החזרה לארץ ישראל שפעלו אז בעיר והושפעו מהתנועה "חיבת ציון", באו ברובם מקבוצות שהתאספו בבתי המדרש. היו אלה בעיקר נערים וגברים צעירים שמוצאם ממשפחות אורתודוכסיות, אשר בגעגועיהם לציון נשאר עדיין גוון דתי. בתחילה הצטמצמה פעילותם בהדפסת עלוני הסברה בשפה העברית שהפיצו רעיונות ציוניים.

פעילות ממשית של הציונים בזמושץ' החלה לאחר 1905. ההתעוררות באה בעקבות ביקוריהם התכופים של פעילי התנועה הידועים (**יחזקאל ניסנבאום**, **קוראטקו**) בעיר. הדבר השפיע על האוכלוסיה המקומית שהחלה לפעול למען פיתוח ההתיישבות היהודית בארץ ישראל. פעילות הציונים באותה תקופה התבססה על הפצת מניותיו של "הקרטל היהודי הקולוניאלי" ואיסוף כספים למען "הקרן הקיימת לישראל". בין העסקנים הפעילים שניהלו את המבצעים נמנו: **ד"ר יצחק גליבטר**, **אלחנן גליבטר**, **הרש הנדלסמן**, **יעקב יוסף שניירסון** וגדליה הופמן. הידיעה על המפלגה הפוליטית הראשונה שהתארגנה בזמושץ' ואשר שילבה רעיונות ציוניים עם רעיון המהפכה, מקורה בתקופת המהפכה הבולשביקית של שנת 1905. היתה זאת התארגנות של קבוצה סוציאל-ציונית בהנהגתם של **יהודה ויענקל גליבטר**.

הרחבת מעגל אוהדי התנועה בקרב הנוער מחוגי האינטליגנציה והקידמה, כמו גם מחוגי פועלים, התאפשרה הודות לפעילותו של **הרש חיים גליבטר**, בוגר הגימנסיה העברית ביפו. עם חזרתו של **גליבטר** מארץ ישראל לזמושץ', החל בהפצה נמרצת של השפה והתרבות העברית. בשנת 1909 ייסד בעיר את "חברת ידידי ביה"ס העבריי"

שניהלה ביי"ס משלה ואשר עקרונותיה התבססו על עקרונות הקידמה והציונות. בין העסקנים הצעירים הפעילים היו גם: **יצחק פרנקל, אהרון נדלר, שאול גרוסבאום, שיעה פרוכטגרטרן, עזריאל שפס וחיים יוסף גבט.**

פרוץ מלחמת העולם הראשונה גרמה לעיכוב בפעילות התנועה. רבים מהעסקנים הציוניים הוגלו בשנת 1915 לעומקה של רוסיה בעת נסיגת הרוסים מהממלכה הפולנית. בין אלה שהוגלו היה גם הרש הנדלסמן, אשר לאחר מכן היה פעיל בתנועה הציונית גם בברדיצ'ב שבשטחה של רוסיה.

האפשרויות הראשונות למתן היתר חוקי לפעילות הציונית הבליו במושץ' בתקופת הכיבוש האוסטרו-הונגרי. באותה העת חדרו לעיר ידיעות על הקמתה של מפלגת "**צעירי ציון**" ב**ורשה** בשנת 1916, מפלגה אשר קיבצה את פעילי התנועה הציונית הצעירים. לפי הדגם של **וורשה**, בשנת 1917 ייסד **הרש חיים גליבטר**, בשיתוף עם קבוצת נוער, ארגון ציוני שפעל לראשונה באופן חוקי בעיר – הסניף הזמושציאי של "**צעירי ציון**". למרות שהתמריץ להקמתו בא **מורשה**, נרשם הארגון באופן רשמי בווינה תחת השם "**קדימה**", והיה כפוף למרכז התנועה שם. בהנהלה הראשונה של "**צעירי ציון**" ישבו: **הרש חיים גליבטר, הרש גבט, ישראל רוסט, יחיאל גולדווג, סלומון ציפל, שמואל פינקמן, טובה שטרן, רייזל גולדברג-רוסט, שפרה לוינסון-זגן ונחמה פיילר.** הארגון הזמושציאי פעל כועד איזורי, ותחת חסותו היה נוער ציוני מעיירות בסביבה. הודות לפעילותו של הרש חיים גליבטר וביקוריו התכופים בפרובינציה, הצליחו לארגן בזמושץ' בשנת 1917 ועידה איזורית של "**צעירי ציון**".

בשנת 1917 הוקם בזמושץ' גם ארגון צופים "**השומר הצעיר**", אשר כבר מתחילת פעילותו היה קשור אירגונית ובכח אדם עם מרכז "**צעירי ציון**". מייסדיו היו הזוגות: **חיה ויוסף פוקס** ושליבקה **וחיה פלק.** הארגונים הזמושציאים האלה היו כפופים למרכזים בלודז' ובורשה.

מתחילת שנת 1918 החלו לחזור מרוסיה לזמושץ' פעילים ציוניים אשר פונו מהעיר בשנת 1915. חזרתם וכמו גם הגעתם מרוסיה של פעילי התנועה החדשים, המריצו את הסביבה הציונית של זמושץ'. בין החוזרים היו **יצחק פונט ויוסף צסלר. פונט,** אשר חזר לזמושץ' **מורשה**, שם פעל במרכז תנועת "**צעירי ציון**", משך לסניף הזמושציאי של התנועה נוער מחוגי ה"**בונד**" וה**קומוניסטים.** הודות ליוזמתם הופעלו חוגי ערב למבוגרים (לפני 1914 שימש **צסלר** כמורה ב"חדר" מתקדם שהוקם ע"י **הרש חיים גליבטר**), וכן הוקמה להקת תיאטרון חובבים.

בשנת 1919 הוקם גם סניף של "**צעירי ציון**" בנובה אוסדה. כיו"ר נבחר **סלומון ציפל.** במועצת הסניף ישבו גם: **שיעיה הופמן – סגן יו"ר, מ. פייגנבאום – מזכיר,**

ס. שפיזאייזן – גזבר, וכן ס. וגנר וחיה שוורצברג – חברי המועצה. על העסקנים הפעילים נמנו גם: ש. צווירן, יעקב פייגנבאום, לייבה רוזנמן ומשה שטרן. הארגון מנה 70 חברים בעת הקמתו.

בדצמבר 1919 הגיש "צעירי ציון" כארגון פוליטי יחיד, מועמדים לבחירות למועצת העיר. היו אלה: הרש חיים גליבטר, משה שטרן, ישראל ווקס, שרה בייצ'מן, הרש גבט ופייגה פרלה ברונדוויין. בבחירות האלה הצביעו למען הציונים למעלה מ-600 איש שהיו 28% מכל קולות המצביעים עבור הרשימות היהודיות. למועצה נכנסו: גליבטר, שטרן ווקס. בישיבת הפתיחה של מועצה העיר הכריז הרש חיים גליבטר, בשם "צעירי ציון" על המצע המאפיין את מגמות פעילותו של הארגון. עד לשנת 1922 היו "צעירי ציון" ו"השומר הצעיר", הארגונים הציוניים היחידים הפעילים בעיר. פעילותם התבטאה בעיקר בארגון סדרת הרצאות שהוקדשו לענייני ארץ ישראל. המרצים העיקריים היו הרש חיים גליבטר וישראל וקס. לעתים הזמינו "צעירי ציון" נואמים גם מחוץ לזמושץ', וביניהם את שעה שייפאר מחלם או את שמואל אייגס.

בשנת 1922 הוקמו בזמושץ' סניפים של שתי מפלגות ציוניות חזקות גם בקנה מידה כלל פולני. בפברואר נוסד סניף של "ארגון הציונים הכלליים". כמה חודשים אחר כך הוקם גם הסניף המקומי של "פועלי ציון-ימין". "צעירי ציון" שעד לא מזמן היוותה מרכז התנועה הציונית בעיר, איבדה את מעמדה הנוכחי לאחר שמנהיגה הרש חיים גליבטר פרש משורות הארגון, ולאחר מיזוגו של "השומר הצעיר" עם "מכבי". המשבר החמיר גם עקב פרישתם, בשנת 1924, של חלק מעסקני המפלגה ובראשם אברהם פכר ויעקב ניימרק (הם הקימו סניף של מפלגה ציונית-סוציאליסטית "דרור"). לאחר עזיבתה של הקבוצה הזאת, החליטו פעילי "צעירי ציון" להתאחד עם "פועלי ציון-ימין". איחוד שתי המפלגות (בהשתתפותה של "דרור") בוצעה בשנת 1925. כבר שנה לאחר מכן הגישה "פועלי ציון" שהתאחדה עם "צעירי ציון", מועמדים משלה לבחירות מוניציפליות. ברשימת המועמדים הופיעו מנהיגי המפלגה החדשה (כמעט כולם יוצאי "פועלי ציון" לשעבר): לוי רוזנמן, משה הרמן, יוסף לוכסמבורג, ליפא הוף וסמואל דיקר.

בשנת 1924 הוקם ארגון "החלוץ" שהיה כפוף ל"ציונים כלליים". מחמת קשריהם הקרובים עם "פועלי ציון", התפתח סכסוך חמור בינם לבין הרש חיים גליבטר. בסופו של דבר נותר הארגון החלוצי בשנת 1925 תחת השפעתם המוחלטת של "פועלי ציון-ימין". מאותה העת ישבו בהנהלת "החלוץ" אך ורק פעילי המפלגה הזאת. בשנת 1926 היה האגרונום שמואל אלי שוורדשארף יו"ר הארגון, הפקיד

משה שלאם – המזכיר, מנדל זילברשטיין – הגזבר, ויענקל מנדלאיל ולייב רינגלר – חברי המועצה. "החלוץ" מנה אז 15 חברים פעילים והוא שכן בככר מיצקביץ' 8. בשנת 1929 מילא את תפקיד היו"ר בנימין רוזמן, מזכיר הארגון היה יעקב ניימרק, ותפקיד הגזבר מילאה רבקה בוקסר. הסניף מנה 30 חברים, ואת משכנו העבירו לרח' זמנהוף 5. 4 שנים אח"כ נבחר משה שלאם כיו"ר, לייבה גולדגרבר כמזכיר, יהודה וגנר כגזבר, וחברי המועצה היו שמואל גרוסמן ולייב שמרגד. הארגון מנה בעת ההיא 18 חברים.

מטרתו העיקרית של "החלוץ" היתה הדרכתם המקצועית של חבריו לקראת יציאתם העתידית לארץ ישראל. ההכשרה התבססה קודם כל על לימודי מקצועות מעשיים, עם דגש מיוחד על עבודה בחקלאות. בשנת 1925 החליטו החלוצים המקומיים לחכור חוה חקלאית בסביבת זמושץ', ושם להשתלם בעבודות שונות ובחקלאות. ויגדור אינלנדר הציע להחכיר לחלוצים שטח אדמה גדול באחוזתו, בשכנותה של נווה אוסדה. לאחר סיכום תנאי ההחכרה, הקים "החלוץ", באביב 1925 מושבה חקלאית על הקרקעות שכונו "אביגדוריה". בין החלוצים שגרו ועבדו ב"אביגדוריה" היו: יעקב ניימרק, מנחם זילברשטיין, שמואל דולחר, מנחם זינגרמן, יהודה אייזנפלד, חייקה פונט, רחלה זילברמן ומשה הורנפלד. הסיבות העיקריות להתמוטטותה היו בעיות כספיות וביטול החכרת האחוזה ע"י אינלנדר. על אף פעילותה קצרת המועד, מושבת ה"ויגדוראים" היתה אחת היוזמות החשובות של אנשי הציונות הזמושצ'אית. היא היתה למקום בה יזמו פעולות קונקרטיים החותרות למימוש רעיונות ציוניים. רבים מה"ויגדוראים" יצאו בתקופה מאוחרת יותר לארץ ישראל, והנסיון שרכשו במושבה הקל על קליטתם בסביבתם החדשה.

"החלוץ" של זמושץ' נהג לשלוח את פעיליו לעבוד בחקלאות גם למקומות שונים בסביבה, בד בבד עם הקמתה של "אביגדוריה". בשנת 1926 נשלחו, בין היתר, כמה מהחלוצים לחוה בסביבות איזביצה, שם שהו כבר מספר חלוצים מלובלין. מלבד עבודה בחקלאות, למדו החלוצים הזמושצ'אים גם אפיית מצות והתכת זכוכית (ב-1926 נשלחו 3 מחלוצי זמושץ' לעבודה בבית חרושת לזכוכית ברודה-אופולה ליד חלם). באותה העת, התארגנו כמה מהחלוצים בקבוצת חוטבי עצים. בשנת 1929

נשלחו כמה חלוצים לקורסי בנאים שאורגנו ע"י "אורט" בולודז'ימיז'י וולנסק. מבצע הכנת החלוצים ליציאתם לארץ ישראל, נתמך גם כלכלית. לעתים קרובות אורגנו מבצעי התרמה ברחובות ומופעי תרבות, אשר הכנסותיהם שימשו את היוצאים לארץ ישראל. אחד מארועים כאלה התקיים בינואר 1927. בפני כ-120 אוהדי הארגון שהגיעו לאסיפה, נשאו דברים: משה הרמן, יוחנן מורגנשטרן

ומשה רובינשטיין. במהלך האסיפה נאסף סכום כלשהו לטובת "קרן היסוד", ומשתתפי האסיפה "החליטו לתמוך כלכלית (...) ביהודי ארץ ישראל".

רובם של מופעי התרבות שאורגנו ע"י החלוצים הוקדשו לעבודתם ומאבקם של היהודים בארץ ישראל. לעתים קרובות הוצגו מצגות על חיי החלוצים ואורגנו עצרות אבל לזכרם של יהודים שנפלו בלחימה נגד הערבים. לעומת זאת, לעתים רחוקות ציינו ימי שנה שהוקדשו לזכרם של אישים ציוניים בולטים (בין היתר ח.נ. ביאליק). הארוע הגדול ביותר שאורגן בפברואר 1934 ע"י "החלוץ" הזמושציאי, היה ציון 10 שנות קיומו של הארגון בזמושץ'. מארגנו של הארוע היה לייבה גולדגרבר, אשר הצליח להביא אליו כ-400 איש.

כדאי לציין שזמושץ' היוותה מרכז של כמה מהאירגונים החלוציים שפעלו במחוזות שכנים. כמה וכמה פעמים אורגנו בזמושץ' כנסים איזוריים של "החלוץ". בשנות ה-30 הגיעו אליהם נציגים מהמרכז הורשאי, ביניהם: יחזקאל רבינוביץ ולייבה לויטה. קשרי החלוצים הזמושציאים עם הועד המרכזי של "החלוץ", פרט לביקורם של הנציגים, הביאו גם למנוי על כתב העת "דבר" שהודפס בורשה.

תחת השפעה של "פועלי ציון-ימין" היו, חוץ מ"החלוץ", גם מועדוני ספורט כגון: "מכבי" ו"הפועל", וגם אחד מהאירגונים המקצועיים שפעלו בעיר. התאחדות הספורט "מכבי" קמה בשנת 1921, ובין מקימיה היו: משה לוכסמבורג, יעקב ביצימן

וש. גליבטר. את עידן הפריחה הגדול ביותר ידע הארגון במחצית שנות ה-20, עם צירופו של אירגון "השומר הצעיר". בשנת 1925, רק במסגרת קבוצת כדורגל (בהנהלתם של פארדון ואח"כ פוקס) התאמנו 73 צעירים. בין העסקנים הבולטים נמנו נציגי האליטה המקומית: האדריכל איגנאץ יצחק שפיגלגלאס (בעלה של רופאה זמושציאית ידועה) ובעל קרקעות טוביה מרגוליס. על אף שהפעילות העיקרית של המועדון היו תחרויות ספורט ומופעי התעמלות, ארגנו חבריו גם ארועי תרבות. ביולי 1924 השתתפו חברי הארגון (25 איש) בתפילה חגיגית שנערכה ביום השנה לפטירתו של הרצל בבית הכנסת המקומי. באוקטובר, שנה לאחר מכן, ארגנו סדרת הרצאות בנושאים יהודיים (את ההרצאות הכין יו"ר ארגון "החלוץ" שוורדשארף סמואל).

מועדון ספורט הפועלים היהודי "הפועל" הוקם ביולי 1934. יזם את הקמתו עסקן "פועלי ציון" מאיר פקלר. המחלקה הדומיננטית שלו היתה קבוצת כדורגל, אשר השתתפה בתחרויות כדורגל סדירות נגד קבוצות כדורגל מקומיות מקצועיות וגם חובבניות. בפברואר 1935 נבחר סמואל אלי שוורדשארף כיו"ר החדש של "הפועל", שמעון שק קיבל תפקיד של מזכיר, שמואל ברגרזון – גזבר. מאיר פקלר, שלמה

לכסמבורג, משה דרשר וישראל פלשור נבחרו כחברי המועצה. בעת ההיא היו מאוגדים במועדון 32 ספורטאים.

בשנת 1926 ייסד יהודה וגנר, אחד ממנהיגי "פועלי ציון- ימין" את "איגוד פועלי תעשיית ביגוד-קונפקציה" שמנה 25 חברים. משכנה היה ברח' 3 במאי מס' 8, והיו"ר שלו היה וגנר עצמו.

לפי דו"ח ראש העיר מסוף שנת 1929, הסניף הזמושצ'אי של "פועלי ציון-ימין" המאוחד עם "צעירי ציון", מנה בתחילת שנות ה-30, 80 חברים פעילים וכ-150 אוהדים. יו"ר המפלגה היה משה הרמן שעבד כפקיד בחברת החשמל המקומית, המזכיר היה הרש אלבאום, והגזבר – גרשון צוקר.

בשנת 1929 הציגה שוב "פועלי ציון- ימין" המאוחדת עם "צעירי ציון", רשימה עצמאית בבחירות למועצת העיר בתור מפלגה פוליטית ציונית עצמאית יחידה. המועמדים ברשימה הזאת היו: לייבה רוזנמן, בת שבע גרפינקל, משה וקס, גיטלה ויינברג וליפא הוף. הרשימה קיבלה למעלה מ-550 קולות, ולייב רוזנמן התמנה לחבר המועצה.

בינואר 1930 נערכו בחירות לועד החדש של המפלגה. לתפקיד יו"ר המפלגה נבחר גרשון צוקר במקומו של הרמן, וכחברי הועד נבחרו: יהודה וגנר, הרש אלבאום, יוחנן מורגנשטרן ויעקב ניימרק. שלש שנים אח"כ נבחר לייבה רוזנמן כיו"ר ליפא ארליך כמזכיר, ומשה מנזיס כגזבר.

הנושא לו הוקדש הזמן המירבי בעת ההרצאות שאורגנו ע"י "פועלי ציון", היו ענייני ארץ ישראל ומצב העניינים בתנועה הציונית. בין היתר, הועלו נושאים הקשורים ביישוב היהודים בבירובידז'אן (הרצאתו של המהנדס מרדכי חמיילניק מביאליסטוק), יחסה של בריטניה לגבי העניין הפלסטיני (מרדכי פיף נציג הועד המרכזי של המפלגה מורשה). הציגו גם את התייחסותה של "פועלי ציון" לפלגים אחרים של התנועות הציוניות ותנועות הפועלים. גינו את הרביזיוניסטים (נציג הועד המרכזי של המפלגה מ. טיגר). היוזמה התרבותית החשובה ביותר של עסקני "פועלי ציון", היתה הוצאתו בזמושץ' בשנת 1928 של כתב העת היהודי "זאמאשטשער שטימע", אשר הופיע פעם בשבועיים. העתון הזה הופיע תקופה יותר ארוכה מכל עתון אחר שיצא בזמושץ'. בעליו, מוציאור לאור ועורכו של העתון היה לייבה גולדגרבר, חבר המערכת היה משה צלר.

ההרצאות והארועים התרבותיים נערכו בדרך כלל במעונו של הארגון ברח' 3 במאי. המעון שימש כמקום מקובל מאוד לפגישות הציונים שהתגוררו בקרבת מקום. בכל שבת, לאחר רדת החשיכה, ארגנו בו "ערבי רדיו" שנהנו מפופולריות רבה. כפי

שזכרת **לושיה רז** (בתו של עסקן מפלגה ידוע **מאיר פקלר**), האזינו אז לתכנית מיוחדת למוצאי השבת "מלווה מלכה" ששודרה מירושלים.

"באוקטובר 1929, במהלך "יום הנוער העובד", בעת נאומו חברי "**פועלי ציון**" הקימו פעילי ה"**בונד**" והקומוניסטים מהומה, ועקב כך פיזרה המשטרה את העצרת". בפברואר 1927, בעת הרצאתו של **יצחק ריטהוף**, בה השמיע ביקורת על המצב ששרר בבריה"מ, "ניסתה קבוצת נוער יהודי אוהדי קומוניסטים להפריע במהלך ההרצאה ברקיעות רגליים".

בכל שנה השתתפו חברי המפלגה בתהלוכת ה-1 במאי. בתהלוכה שאורגנה ע"י "**פועלי ציון**" בשנת 1930, השתתפו כ-80 איש. בערב נערכה עצרת, בה נאמו מנהיגי המפלגה: **לוי רוזנמן**, **משה הרמן**, **יעקב ניימרק**, **אברהם פכר ויודקה וגנר**.

בתהלוכה האחרונה שלפני פרוץ מלחמת העולם השנייה אשר אורגנה ע"י "**פועלי ציון**", השתתפו כ-120 איש. הנאומים של מנהיגי המפלגה שהובילו את התהלוכה, הושפעו ממאורעות אקטואליים. דיברו על "הצורך במאבק בפשיזם ובכורח להתארגנות היהודים במטרה לעמוד בנחרצות נגד האנטישמיות".

בשנת 1939 הציגה שוב "**פועלי ציון**" רשימה לבחירות המוניציפליות. הפעם הוחלט להציג רשימה משותפת עם מפלגה ציונית נוספת – "**התאחדות**". מטעם המפלגות המאוחדות בעיר העתיקה, הגישו את מועמדותם: **דוד משה צלר**, **משה שלאם**, **הרש שייצ'חו**, **ישראל יעקב אקרמן**, **שעיה ברנצווייג** ו**שמעון שק**; בעיר החדשה: **מאיר פקלר**, **שולם פאלק**, **גרשון צוקר**, **משה לייב רובינשטיין**, **משה וולף קסנר**, ו**מורדקו יוסף ורטמן**. כחבר מועצת העיר נבחר רק **משה דוד צלר**.

בינואר 1932 הוקמה "**ליגת עזרה לעובדים בארץ ישראל**". הליגה פעלה תחת השפעתה הבולטת של "**פועלי ציון-ימין**". מייסדי הארגון וחברי הנהלתו הראשונה היו אך ורק פעילי "**פועלי ציון**". את תפקיד היו"ר מילא אחד ממנהיגי התנועה החלוצית – **יוחנן מורגנשטרן**, את תפקיד המזכיר מילא פעיל "החלוץ" ומנהיגה העתידי של ה"התאחדות" – **משה שלאם**, תפקיד הגזבר הוטל על **איציק הרש**, וחברי הנהלה היו: **אמר ארליך** ו**משה מנזיס**. מטרתו המוצהרת של פעילות הארגון היה איסוף כספים המיועדים לתמיכה ביישוב יהודים בארץ ישראל.

במטרה למשוך אוהדים חדשים לליגה, אורגנו ארועים המוניים. באפריל 1934 הזמין היו"ר החדש של הסניף **מוטל לסטיגזון** לזמושץ' את חברי ואוהדי הארגון מ-21 ערים במחוז לובלין לכנס איזורי של "ליגת עזרה לעובדים בארץ ישראל". לעיר הגיעו 830 נציגים, 248 מתוכם ייצגו את זמושץ', 104 הגיעו משאר ערי המחוז, 152 ממחוז **טומשוב**, 101 ממחוז **חרוביישוב**, 151 ממחוז **קרסניסטאב**, 64 ממחוז **בילגוריי** ו-10 ממחוז **חלם**. את ההתכנסות הובילו **מוטל לסטיגזון** ו**אברהם**

ביאלופולסקי, אשר נתן שתי הרצאות שהוקדשו למטרות ומטלות הארגון ולמצב בארץ ישראל.

את ההשפעה הרבה על מספר החברים שהלך וגדל ניתן היה לייחס קודם כל לפעילותה של ההנהלה עם **מוטל לסטיגזון** בראשה, אשר מילא את תפקידו ללא הפסקה עד ינואר 1933. בנובמבר 1935 ישבו איתו בהנהלה: סגנו **לייבה גולדגרבר**, המזכיר שמואל שק, הגזברית פייגה סוחצ'בסקה וחברי המועצה: **לייבה שמרגד**, **מאיר פקלר ומשה מנזיס**. על פי הזמנת ההנהלה שהו בזמושץ' בשנות ה-30 פעילי הליגה שחזרו מארץ ישראל (ביניהם: **יוסף בארץ ופנחס לוביאניקר**). אחת ההצלחות הארגוניות הגדולות של הליגה, היתה הבאתו של **סטאניסלאב דובואה** – פעיל סוציאליסטי ידוע וחבר המועצה העליונה של המפלגה הפולנית הסוציאליסטית לזמושץ', אשר הרצה, במיוחד לחברי הארגון הרצאה שכותרתה: "אנשים חדשים בארץ עתיקה". בהרצאה נכחו למעלה מ-250 איש. כפי שפירסמו האחראים: "ההרצאה נסבה על רשמים משהייתו בפלסטנה. המרצה התרשם מהפיתוח הכלכלי העצום של הארץ, ממשכורות גבוהות, העדר אבטלה וכו', אותם הוא מייחס לזכותה של תורת מרקס והמשטר הסוציאליסטי". דובואה סיים את הרצאתו בקריאה להגירה, כי כפי שהתבטא: "בפולין יהודי לא יגיע לעולם לעמדות ההשפעה".

בשנת 1925 קם בזמושץ' סניף מפלגת העבודה הציונית "**התאחדות**". מייסדי המפלגה היו: **שמואל פוטר, אברהם אמר ומאיר גולדהר**. השלישיה הזאת היוותה גם את הרכב ההנהלה הראשון של המפלגה. בתחילת שנות ה-30 מנתה "התאחדות" 40 חברים וכ-100 אוהדים. היו"ר היה **משה רובינשטיין**, המזכיר – **משה שלאם** והגזבר – **איציק גולדברג**. לארגון העיקרי היה מסונף גם ארגון נוער "**גורדוניה**" שמנה 20 חברים ונוהל ע"י **בנימין רוזן**. מעון המפלגה היה ברח' זמנהוף 9.

ביוזמתם של פעילי ה"התאחדות" הצליחו לארגן בשנת 1933 מועדון ספורט נוסף בשם "**שומריה**", אשר הצליח לקבץ נוער ציוני. בהרכב ההנהלה, נוסף ל**שרה לוי**, **חיים מגריל, ברוניה אדלמן** והרופא **משה צינברג**, היה גם **יונס שעיה פרץ** בן 69, אשר לעתים רחוקות התעסק בפעילות מפלגתית. למרבה הצער, כבר אחרי חודש, בגלל אי הבנות בין אישיות, התפטרו מראשית הנהלת המועדון היו"ר (**פרץ**) וסגנו (**צינברג**). במקומם נכנסו להנהלת ה"שומריה" **יוסף שפייזמן, נומה גולדגרבר ושעיה גילדינר**. בעת הקמתו, מנה המועדון 23 חברים.

שדה פעילותה העקרי של המפלגה היתה סדרת הרצאות שהוקדשו בעקר להפצת רעיונות ציוניים ולנושאים ארץ ישראלים. המרצים היו לעתים קרובות אורחים מורשה – ציר של הסיים (בית המחוקקים הפולני) ויו"ר הועד הפועל של המפלג

לוינסון, שלמה פישל פופובסקי, יוסף שולמן ויעקב ביאלופולסקי, וכ"כ ציונים שחזרו מארץ ישראל (חנוך גרשון).

בהתחשב בדואליות המצע של ה"התאחדות" המאחד הדגשים מעמדיים ולאומיים, היה גם ביחסים קרובים גם עם "פועלי ציון- ימין" ועם "ארגון הציונים הכלליים". החברים וההנהלות של שתי המפלגות הללו השתתפו לעתים קרובות בארועים חגיגיים שאורגנו ע"י ה"התאחדות". מורה של הגימנסיה היהודית המקומית, ובד בבד חבר הנהלת "ארגון הציונים הכלליים" שולים ויינר, הוזמן תכופות ע"י ה"התאחדות" להרצות בארועים מקומיים. גם התנועה החלוצית אשר בהנהלתה היו חברי הועד של ה"התאחדות": משה רובינשטיין (אשר עד לשנת 1926 שימש גם כמזכירו הכללי של "ארגון הציונים הכלליים") וכן משה שלאם, שימשה כמקום לשיתוף פעולה (בעיקר עם "פועלי ציון- ימין").

סניף "ארגון הציונים הכלליים" שהוקם בזמושץ' ב-14 לפברואר 1922, ייצג את הפלג הבורגני של התנועה הציונית. למרות היותו די חלש מספרית, קיבץ בשורותיו עסקנים ציוניים מקומיים הפעילים ביותר. פרט להרש חיים גליבטר, נמנו על מייסדיו שלום ויינר ונחמיה פיילר. עד למחצית שנות ה-20 פעלו בשורות הארגון הציוני גם מנהיגים עתידיים של פלגים אחרים בתנועה: מאיר גולדהר, משה רובינשטיין, שמואל אלי שוורדשרף ומשה שלאם.

תקופת העשייה האינטנסיבית ביותר בפעילות הארגון הציוני, היתה במחצית שנות ה-20. בעת ההיא ארגנו "הציונים הכלליים" את מספר הגדול ביותר של הארועים התרבותיים, ההרצאות, החגיגות והעצרות הפוליטיות. אחד הארועים הגדולים ביותר שאורגנו אז, היו חגיגות לציון פתיחתה של האוניברסיטה העברית בירושלים. את המאורע הזה ציינו בזמושץ' ב-1 לאפריל 1925 בהשתתפותו הכמעט מלאה של הציבור היהודי המקומי. סדרת הארועים החלה בתפילה בבית הכנסת שבעיר העתיקה, בה השתתפו למעלה מ-400 איש. שלום ויינר נשא דברים אל משתתפי הארוע בשפה העברית (תירגם לפולנית מנהל הגימנסיה היהודית המקומית ד"ר רפאל יקובובסקי, ליידיש תרגם אשכנזי). החגיגות העקריות נערכו אחה"צ באולם העיריה. באסיפה שנמשכה עד לשעות הערב המאוחרות, השתתפו כמה מאות אנשים. בנאומים שנישאו דובר על חשיבותה של האוניברסיטה העברית לעם היהודי. בין הנואמים היו: המורה ח. וינדרמן, רפאל יקובובסקי והרש חיים גליבטר. במהלך החגיגות קישטה האוכלוסיה היהודית את מרפסות בתיהם בסמלי המדינה והלאום ובתמונות המנהיגים. בערב הוארו החלונות בבתי היהודים בתאורה חגיגית מיוחדת. במהלך מכרו מדבקות בעלות תוכן ציוני להדבקה על החלונות (רווחים מהמכירות יועדו לקרנות לאומיים), והסוחרים היהודיים סגרו

את חנויותיהם בהפגנתיות למשך 30 דקות לציון תמיכתם בחגיגות. מעת לעת ארגן הארגון הציוני הזמושצ'אי בעיר כנסים איזוריים של פעילי המפלגה. אחד מהכנסים הראשונים

התקיים ביולי 1925 במעון שברח' אורמיינסקה 8. הגיעו אליו נציגים ציוניים מחרוביישוב, טומשוב, טישובייץ, לאשצ'וב, קומרוב, שצ'בששין, זוויז'יניץ, קרסנוברוד, ינוב לובלסקי ואפילו מלובלין. תפקיד המארח הוטל על ליבה ברונדוויין, ואת הישיבה ניהל דוד כהן, שהגיע זמן קצר לפני כן מארץ ישראל. בינואר, שנה אחר כך נערך כנס נוסף. הפעם ניהלו אותו הרש חיים גליבטר ונציג מחרוביישוב – שמואל גלזברג. אורחי הכבוד היו נציגים מהמרכז הורשאי: הרב מנדל הגר ופרופ' משה דוד בייניס ממוצא רומני.

במחצית שנות ה-20, הנושא העקרי של הארועים שאורגנו ע"י "הציונים הכלליים" היו עניינים הקשורים בארץ ישראל. לפחות בכמה וכמה פגישות מפלגתיות ועצרות פוליטיות, היתה בעית ההגירה לארץ ישראל הנושא העיקרי (הודגש שם ההכרח בתמיכה כספית ליוצאים). בשנת 1925 נוהלו האסיפות, בין היתר ע"י: מאיר גולדהר, שלמה וייליצ'קר, הרש חיים גליבטר וכהנוביץ מלודז'. תוצאותיהן של האסיפות האלה, היו התרמות רחוב רבות שהכנסותיהן יועדו למהגרים. באביב ובקיץ 1925 נאסף סכום של למעלה מ-220 זלוטי בשלש התרמות כאלה (16 ו-22 במאי ו-13 ביולי).

הבעיה הפלסטינית היתה גם היא נושא של רוב ההרצאות. המרצים הגיעו בעיקר מעיר הבירה וייצגו את רשויות המפלגה. רובם הגיעו לזמושץ' בסמוך לשובם מארץ ישראל, וביניהם: אברהם ביאלופולסקי ("איך נראית ארץ ישראל של היום"), חיים גלאזברזון ("איך אנו בונים את ארץ ישראל"), מינקביץ ("תפקידם של פועלי ארץ ישראל בשיקומה"), פישל פופובסקי ("פני הכפר היהודי" ו"חריש השדה"), שלמה רבינוביץ ("ההיסטוריה של תקומת ארץ ישראל"), דוד כהן ("אודות ארץ ישראל"). על פי הזמנתו של הארגון הציוני, הגיע לזמושץ' במאי 1924 הסנטור לייב קובלסקי. בעצרת ציונית שנערכה בבית הכנסת בעיר העתיקה בהשתתפותו, נכחו 1600 איש. ההרצאה בנושא "שיקום ארץ ישראל" קיבצה בבית המדרש כ-500 מאזינים.

ארועים תרבותיים ואזכרות הוקדשו בעיקר לנושאים הקשורים לתנועה הציונית ולמאורעות שוטפים בארץ ישראל. כמה פעמים אורגנו עצרות אבל שהוקדשו לזכרם של המתישבים היהודיים שנפלו במאבק נגד הערבים (בפברואר 1925 נערכה תפילה בבית הכנסת לזכרו של יוסף טרומפלדור). כל שנה ציינו את יום השנה לפטירתו של הרצל ופעילים ציוניים אחרים (בפברואר 1925, בעצרת אבל לזכרו של ד"ר צ'לנוב, ניגנה תזמורת צבאית מזמושץ').

החל בשנת 1927, היווה ארגון "הציונים הכלליים" של זמושץ', את סניף "הארגון הציוני הכללי" – מרכז התנועה שהוקם שנתיים קודם לכן בורשה. באותה השנה הצטרפו להנהלת המפלגה: ישראל רוסט, דוד פולק ומשה קייזמן. חברי ההנהלה החדשים ייצגו פלג קיצוני של התנועה, המכונה "על המשמר" שקיבץ את תומכי הגברת מבצעי ההתיישבות וזירוז בניה למען הקמתו של בית לאומי ליהודים בארץ ישראל. הם גם דגלו ביד חזקה יותר בהתייחסות לבריטים ששלטו בארץ ישראל.

בשלהי שנות ה-20 השיגה קבוצת "על המשמר" עליונות מוחלטת ב"ארגון הציוני" הזמושציאי, ומנהיגה ישראל רוסט נטל את תפקידו של מנהיג המפלגה במקומו של הרש חיים גליבטר (אשר התרכז באותה העת בעיקר בניהול ביה"ס העברי "קדימה" וגם בניהול קרנות לאומיים). בשנת 1929, לצידו של רוסט ישבו בהנהלת המפלגה גם אהרון שלפרוק ששימש כמזכיר, ושולם ויינר כגזבר. בתקופה הזאת מנה "ארגון הציונים הכלליים" 100 חברים וכ-150 אוהדים, והיה למפלגה הציונית הגדולה ביותר בזמושץ'. מעון המפלגה היה ברח' זמנהוף 12.

פיתוחה הכמותי והארגוני של המפלגה נבלם מהר מאוד. כבר בתחילת שנות ה-30 החלו סימנים ברורים להשפעתם של ציונים-רביזיוניסטים על חברי הארגון. כתוצאה מהתהליך הזה, התרחשו בשנת 1932 שינויים פרסונליים חשובים בהנהלת המפלגה. נבחרו אנשים חדשים להנהלת המפלגה, אשר פעילותם המפלגתית היתה מועטת, אבל ברובם היו קשורים לתנועה הרביזיוניסטית. לייבה וייסברוט קיבל את תפקיד יו"ר במקומו של רוסט, לסגנו נבחר סלומון ויטלין, תפקיד המזכיר הוטל על יודקה קורנבליט, ולחברי המועצה מונו דוד בייצימן ושלמה רפפורט. מאבקים רעיוניים פנים מפלגתיים גרמו לעזיבתם של החברים והאוהדים. העריכו שבמחצית השנה ההיא נותרו בסניף הזמושציאי של "הארגון הציוני" כ-60 איש. נקודת השיא במשבר שפקד את המפלגה, היו ארועי סתיו 1932. בספטמבר עזבו את המפלגה ציונים-רביזיוניסטים שהיוו את הרוב במפלגה, ובאוקטובר הודיעה ההנהלה לעירייה על פירוקו של הסניף. "הארגון הציוני" של זמושץ' חדל להתקיים למעשה.

לקראת סוף שנות ה-20 ותחילת שנות ה-30, לא הפסיקו "הציונים הכלליים" לנהל פעילות תוססת על אף המשבר. במרץ 1932 התארח בזמושץ' אחד ממנהיגי הציונים בפולין – מנהיג סיעת "על המשמר" וציר הסיים (בית הנבחרים), יצחק גרינבאום. המפגש עם גרינבאום נערך באולם הקולנוע-תאטרון "סטילובי" בנוכחות 500 איש. את המפגש ניהל מטעם "הארגון הציוני", שלמה גולדשטיין. בהרצאתו, שכותרתה: "המצב הפוליטי והכלכלי בפולין", תיאר הציר את המצב הכלכלי, התרבותי והמשקי המתדרדר של יהודי פולין, וציין שהפתרון היחידי לבעיה הזאת היא סולידריות בתוך הציבור היהודי, ובסדר עדיפות שניה, הגירה לארץ ישראל. באותה

השנה הרצו בעיר האורחים מורשה - **יעקב גוז'אלקה ואברהם ליפמן**. ביוזמת "הארגון הציוני" ובתמיכת פלגים נוספים של התנועה הציונית בעיר, פרסמו בשנת 1929, המועצה ומינהלת הקהילה היהודית, החלטה משותפת ובה הצדיעו ליהודים שנפלו בארץ ישראל. בהזדמנות זאת אורגנה גם תפילה חגיגית בבית הכנסת בעיר העתיקה בהשתתפות 1000 איש. במאי של אותה השנה אורגנה, באותו בית הכנסת, עצרת מחאה נגד הגבלות בתנועת ההגירה לארץ ישראל.

הארגון שפורק בסתיו 1932, שוקם במהרה. העדר סניף של "הארגון הציוני" מאחת מן הערים הגדולות ביותר במחוז לובלין הדאיגה מאוד את מרכז התנועה. ביוזמת הועד המרכזי של המפלגה, נשלח לזמושץ', כבר בתחילת נובמבר 1933, הציר **יואל בק**. משימתו היתה לגרום לחידוש בפעילות הסניף המקומי של "הארגון הציוני". המשימה הושלמה כנראה בתחילת 1933. בנסיון שיקום מעמדה של המפלגה, החליט בק לגייס להנהלה החדשה עסקנים, אשר מצד אחד נהנו מסמכות בלתי מעוררת והשפעה ניכרת, ומאידך לא היו מעורבים במאבקים פנים סיעתיים. לאחר מאמציו הרבים של הציר מורשה, חזר לתפקיד יו"ר המפלגה המחודשת, **הרש חיים גליבטר** שהיה בעבר מייסדה ומנהיגה במשך שנים רבות. בעת ניהולו, התרכזה הפעילות המפלגתית בעקר בנושאים בעלי אופי ארגוני ובנסיונות להחזרה, חלקית לפחות, של השפעתה בעיר ובסביבותיה. ביטוי לפעילויות מעין אלה, היתה ארגון ועידה מחוזית של המפלגה ביולי 1933, אליה הגיעו פעילים ציוניים ממחוזות זמושץ' ו**קראסניסטאב** (בין היתר **מאיזביצה וז'ולקבקה**). אורחה המיוחד של הועידה היה ציר הועד המרכזי של "הארגון הציוני" מורשה, ד"ר **איגנצי שיפר**, אשר השמיע במהלכה הרצאה שהוקדשה למצב הציונות (ובעיקר מופנית נגד הרביזיוניסטים). במהלך שנת 1933, בעקר הודות למאמציו של **גליבטר**, אורגנו כמה ארועים תרבותיים. במרץ הגיע לזמושץ' הרב **איצקו ברג** לסדרת הרצאות. ביוני, במהלך ארוע לכבוד חיים ארלוזורוב שנרצח בארץ ישראל, העביר בפעם הראשונה בזמושץ' הד"ר **יוסף קרוק** מורשה, הרצאה שהוקדשה לתנועה הנאצית בגרמניה ("היטלר והיטלריזם"). בהרצאתו הגיע למסקנה: "שכל היהודים חייבים להתקומם נגד עוולות הנגרמות לבני העדה, ללא הבדל בהשקפתם הפוליטית. הפסיביות של חלק מהציבור היהודי בעולם מלבה את המעשים הפרובוקטיביים של הנאצים".

בסתיו, לאחר גיבוש המפלגה במידת מה, התפטר **גליבטר** מתפקיד היו"ר ע"מ לפנות את מקומו לפעילים צעירים יותר. באוקטובר מונה הרש גצל הוכבאום לתפקיד יו"ר מפלגת "הארגון הציוני", לתפקיד המזכיר מונה איציק ליבל, לתפקיד הגזבר – **לייבה אייזן**, וכחברי המועצה מונו **פסח ברגר ורחמיאל גינצברג**. אחרי שנת קדנציה אחת, חזרו בכל זאת להנהלת המפלגה פעיליה הקודמים, אשר הודחו לפני כן ע"י

הרוב הרביזיוניסטי. כיו"ר החדש מונה **אהרון שלפרוק**, אשר לא הצליח למנוע את הירידה המתמשכת בהשפעתה של המפלגה. באסיפת הועד היוצא שהתקיימה באוקטובר 1935, הטיחו הנאספים האשמות על "בטלנות אשר בסופו של דבר הובילה להתמוטטותה הסופית של המפלגה". האשימו אותו גם בנפילה במספר החברים ובמצב של "מחסור בתקבולים". למרות ההאשמות החמורות, נשאר **שלפרוק** בועד (גם **מורדקו ואגשול** נשאר איתו כחבר בועד), אך איבד את תפקידו הנוכחי כיו"ר. **ישראל רוסט** מונה לתפקיד היו"ר החדש, לסגנו – **שעיה רפפורט**, כמזכיר – **אושר זגן**, וכגזבר – **שמואל ברגר**. לאחר שנתיים, במקומו של **ברגר** מונה לתפקיד הגזבר **אהרון שלפרוק**. להרכב ההנהלה נכנסו, בנוסף להם, **ישראל מנדלסון** ו**שרה שלפרוק**. **יעקב גולדברג**, **ברוך זילברקלנג** ו**אברהם זץ** מונו כחברי ועדת הביקורת, ו**ברוך סובול**, **יעקב גולדמן** ו**שמואל לסמן** מונו כחברי בית דין חברים. **ישראל רוסט** מילא את תפקידו כיו"ר עד לשנת 1939, והמפלגה בהנהלתו השיגה סופסוף יציבות יחסית.

במחצית השניה של שנות ה-30 המשיך "הארגון הציוני" לארח בזמושץ' מנהיגים בולטים של התנועה. בפברואר 1934 ביקר בעיר שנית ד"ר **איגנצי שיפר** שהעביר הרצאה בנושא: "מצבה הכלכלי של ארץ ישראל בעת הזאת". בשנים 1934-1936 ביקרו בזמושץ' גם אנשים שישבו ישיבת קבע בארץ ישראל. ביניהם היו שני תושבי ירושלים: הרב **ז. גולד ושמואל שפירו**. שניהם הציגו בהופעות הפומביות שלהם בפני יהודי זמושץ', את המצב ששרר בישוב היהודי בארץ ישראל.

מרגע הקמתם, היו בתי הספר התיכוניים העבריים – "קדימה" ו"תרבות" תחת השפעתם של "הציונים הכלליים". לארגון הציוני היתה גם השפעה בתוך האגודים המקצועיים של: מנהלי החשבונות (62 חברים בשנת 1937 – היו"ר **יוסף פירסטנפלד**) ואומנים יהודיים (293 חברים בשנת 1936 – היו"ר **עזריאל שפס**).

בספטמבר 1934 הוקם ארגון נשים ציוניות תחת השם "ויצ"ו", שהיה מסונף לארגון הציוני. כיו"ר הסניף מונתה **בראנה ראנץ**, כסגניתה מונתה **שרה רבקה פוקס**, לתפקיד המזכירה – **ינטה לוין** (בתו של **יונס שעיה פרץ**), ולתפקיד הגזברית – **חיה קרונפלד** (אשתו של **מרדכי יוסף קרונפלד** - סוחר מקומי אמיד שהיה גם יו"ר מפלגת "מזרחי"). בשנת 1935 ארגנה ויצ"ו הרצאה אחת של ד"ר **רוזנבוש-שפיגלגלס**, אשר הוקדשה לבעיות רפואיות. בנובמבר אותה השנה, ביוזמתם של **אשר זגן**, **אהרון שלפרוק** ו**שמואל ברגר** הוקם תת סניף של הארגון הציוני בשם "הנוער הציוני". בעת הקמתו מנה תת הסניף 20 בני נוער.

המפלגה שצמחה מתוך "ארגון הציונים הכלליים", היתה "אגודת ציונים רביזיוניסטים בפולין" – "ברית הזוהר". חסידי **זאב ז'בוטינסקי** ו"איחוד ציונים-

רביזיוניסטים שנוהל על ידו, אשר היוותה החל משנת 1925 מפלגה עצמאית במסגרת ארגון ציוני עולמי, היוו במחצית השניה של שנות ה-20 בזמושץ', רק שוליים של הסניף המקומי של **"הציונים הכלליים"**.

הידיעות הראשונות על הסיעה הרביזיוניסטית בסניף הזמושצ'אי, הופיעו רק בשנת 1930. בתחילת 1931 נבחרה הנהלה בלתי רשמית כלהלן: **שלמה שרף, יהודה קורנבליט, לב וייסברוט וחיים בלום**. העריכו שהסיעה מנתה 30 איש, אך כפי שהתבטא ראש העיר: **"אין להם השפעה ניכרת בזמושץ'".** הצמיחה האמיתית של הארגון החלה רק בשנת 1932. הישגה הגדול הראשון של הסיעה הרביזיוניסטית בתחילת השנה, היתה השתלטות כמעט מוחלטת על הנהלת הארגון הציוני הזמושצ'אי. להרכב ההנהלה נכנסו: **יודקה קורנבליט, סלומון ויטלין, שלמה רפפורט, דוד בייצמן ולב וייסברוט** שתפס את מקומו של **רוסט** היו"ר. ההנהגה החדשה של הארגון הקימה את תנועת הנוער הרביזיוניסטי **"בית ר"** (ארגון הנוער ע"ש **טרומפלדור**) שסונף ל**"ארגון הציוני"**, אשר בראשו הועמד טכנאי השיניים **דוד בייצמן**. הארוע הראשון שאורגן ע"י **"בית ר"**, היה מסע ליער שיטאנייצקי המרוחק 5 ק"מ מזמושץ', שם נערכו תרגילי התעמלות, ומזכיר הארגון הציוני **קורנבליט**, מסר לנערי **"בית ר"** את דגלם. באותה העת מנתה **"בית ר"** 38 חברים ובתוכם 14 נערות.

המהלך הבא של הרביזיוניסטים היה הקמתו של ארגון עצמאי, בלתי תלוי ב"ארגון הציונים כלליים". הדבר התאפשר לקראת סוף יוני 1932. הרביזיוניסטים של זמושץ', אשר נמנו עדיין רשמית עם שורות **"הארגון הציוני"**, ייסדו אז את הסניף של אגודת **"ברית הזוהר"**.

על ההרכב העצמאי הראשון של המפלגה הרביזיוניסטית הזמושצ'אית נמנו: עו"ד **ברל אדלסברג** (היו"ר), המשפטנים **זיגמונט דיכטר** (סגן יו"ר) ו**אליאס וילנר** (מזכיר), הסוחר **לב וייסברוט** (גזבר), אשר במקביל המשיך למלא את תפקיד היו"ר של **"הארגון הציוני"**. משכנה של המפלגה החדשה היה ברח' זמנהוף 1. הרביזיוניסטים, שהיו כבר בעלי ארגון עצמאי ובלתי תלוי, ניגשו במחצית השנה למתקפה החותרת להשתלטות מוחלטת על סניף **"הציונים הכלליים"**. הקמפיין האסרטיבי שנוהל ע"י יו"ר הסניף, הוביל לכך שבסתיו עברו כל 60 חברי הסניף לארגון **"ברית הזוהר"**. לאחר הארוע הזה, התקיים סניף **"הארגון הציוני"** היה קיים למעשה על הנייר בלבד. מאחר שלא יכל להביא עוד תועלת לרביזיוניסטים שפעלו כבר באופן עצמאי, פורק על ידם.

במרץ 1934 עמדו עדיין בראש **"האגוד הציוני הרביזיוניסטי"** בזמושץ', **אדלסברג, דיכטר, וילנר ווייסברוט**. **שלמה שרף** – מנהיגה לשעבר של הסיעה הרביזיוניסטית

ב"ארגון הציוני", התמנה כחבר חדש בהנהלה. בספטמבר אותה השנה, התקיימו בזמושץ' בחירות ארציות של נציגים לוועידת "הארגון הציוני החדש" (בהנהגתו של זאב ז'בוטינסקי ממרכז התנועה הרביזיוניסטית) שהיתה מתוכננת להערך בוינה. את מספר הקולות הרב ביותר (450) קיבל הפלג הרביזיוניסטי בהנהגתו של ז'בוטינסקי, 25 קולות קיבלה קבוצתו של אלחנן לוי, ו-10 קולות קיבלה "הרשימה הדתית המאוחדת" של הרב אריה איירון. לכבוד הבחירות, ביקר בעיר נציג מרכז המפלגה מורשה – פייבל קאופמן. הוא העביר הרצאה שכותרתה: "האורתודוכסיה היהודית מול הארגון הציוני החדש", לה האזינו 180 איש. בדיוק שנה לאחר מכן, התארח בזמושץ' נציג אחר של המרכז – משה קלר (הרצאה שכותרתה: "בדרך החדשה"), ובשנת 1936 גם משה ברנשטיין ("המועצה התחיקתית בארץ ישראל"). ביולי 1935 הגיעה לעיר בלה שפטל, ילידת ריגה – נציגת הנהלת "הארגון הציוני החדש". בנוכחות 70 איש, הרצתה שפטל במשכן הקהילה היהודית, על פעילות המרכז של התנועה הציונית.

במחצית שנות ה-30, ריכזו הרביזיוניסטים הזמושצ'אים את פעילותם בעיקר בעבודה עם הנוער. בחינוכם האידיאולוגי של צעירים אוהדי התנועה הרביזיוניסטית והפצת החינוך הגופני ביניהם עסקו: "איגוד הנוער היהודי ע"ש טרומפלדור", וכן האגודה היהודית לספורט "נורדיה". בהנהלת הארגון הראשון (שאורגן על פי דוגמת הצופים) במחצית שנות ה-30 ישבו: דוד בייצ'מן (היו"ר), שיעה רפפורט (סגן יו"ר), יהודה קורנבליט (מזכיר), גיטלה בורנשטיין (גזברית), ויוסף בייצ'מן (חבר ההנהלה). כיו"ר הראשון של "נורדיה" התמנה אחיו של ברל אדלסברג – נתן אדלסברג, כמזכיר – זיגמונט דיכטר, כגזבר – יונה (איגנצי) שפיגלגלס (אדריכל פנים זמושצ'אי ידוע ובעלה של ד"ר ברוניסלאבה רוזנבוש), כמפקד – דוד גרפינקל (בנו של תעשיין ידוע סאנל גארפינקל), וכאב הבית – דוד וייסמן. שני הארגונים מנו יחדיו מעל ל-60 חברים. באופן מסורתי, הארועים בעלי אופי תרבותי הגדול ביותר שאורגנו ע"י האגודות האלה, היו אזכרות שנתיות לזכר טרומפלדור. בפברואר 1935, במלאת 15 שנה לנפילתו, השתתפו 120 איש בעצרת אבל שהוקדשה ליוסף טרומפלדור. בין המספרים על חייו של הלוחם הגיבור שנפל בלחימתו נגד הערבים, היו: דוד בייצ'מן, איצק זוברמן ואליש וילנר (נאם בפולנית). מקהלת הסניף שרה את המנון הארגון, ומאיר גולדצווייג ניגן כמה יצירות בכינור. חיה ברג דיקלמה שירים בנושאים ארץ ישראליים. ביקורי שליחים של מרכז תנועת "בית"ר" עוררו התעניינות רבה בין חברי הארגון.

בשנת 1933 התאספו 300 איש במעונו של הארגון לעצרת מחאה נגד מדיניות ההגירה הבריטית בארץ ישראל (בפני הנאספים נאם תושב ורשה – שמעון יוניצ'מן).

באותה השנה, בעת האסיפה המחוזית הראשונה של "בית"ר", התארח בזמושץ' **חיים אונגר**. באסיפה בה השתתפו פעילים מזמושץ' ו**שצ'בששין**, השתתפו 200 איש. בספטמבר 1935 קם בזמושץ' ארגון פוליטי נוסף שאיגד ציונים-רביזיוניסטים. היה זה סניף "**ברית היכול**" ע"ש ז. ז'בוטינסקי. בראש הארגון שמנה 60 חברים, עמדו: היו"ר - **לייבה שניצר**, סגנו - **ברק שרף**, המזכיר - **יעקב וייסר**, הגזבר - הרש **באבט**, וחברי המועצה: **יוסף בייצמן** ו**שלמה זץ**.

הסניף שייצג את הפלג הדתי בתנועה הציונית של מפלגת "**המזרחי**", נרשם בזמושץ' באיחור רב למדי - רק ביולי 1933. כפי שמשמע ממקורות נגישים, המפלגה הזאת פעלה בזמושץ' כבר בשנת 1917, כאשר ביוזמתם של חבריה, הקימו את ביה"ס הדתי-לאומי "**ייבנה**". מייסד המפלגה והיו"ר הראשון שלה היה הסוחר הזמושצ'אי הידוע - **מרדכי יוסף קרונפלד**. בעת הרישום, מילאו את תפקיד ממלאי מקומו: הסוחר **ברק שפירו** והשען **בן ציון קירשט**, את תפקיד המזכיר מילא בעל משרד לכתובת בקשות **ישראל רוזן**, ובתפקיד הגזבר עסק **מרדכי מאיר צימרינג**. בעת הווסדה, מנה סניף המפלגה 52 חברים, ומעונו היה ברח' קולונטאי 7.

פעילותו הציונית של ארגון "**המזרחי**" בזמושץ', למרות היותו בעל מספר חברים גדול למדי, היתה קטנה ביותר. הארגון היחיד שבו היתה ל"**מזרחי**" השפעה ניכרת, היה האיגוד המקצועי של הקצבים. **מרדכי יוסף קרונפלד** שעמד בראש הארגון, היה אחד הפעילים הפוליטיים היהודיים מהפחות מוערכים בזמושץ'. אך הדעות הלא מחמיאות אוזנו במידה ניכרת בזכות פעילותו הרבה בתחום הצדקה.

העדר הפעילות גרם לעזיבה מתמשכת של חברים. מספר חודשים אחרי הקמתה של המפלגה, עזבו כמעט מחצית מחבריה. תוך מספר שנות קיומה, ארגנה "**מזרחי**" רק ארועים גדולים בודדים. בשנת 1934 התארחו בזמושץ' פעילי המפלגה מאזורי פולין שונים, אשר העביר כמה הרצאות. היו ביניהם: מורה **מקסנוברוד אהרון קרפ**, **ציפורה אנגליסטר מגרבולין**, ונציגי המרכז **בורשה** - **קלמן גולדהאיי**, שלמה **הלברשטט**, **מנחם צ'אפניק ומשה שצ'רנסקי**. נושאי ההרצאות נסבו על עניינים פנים ארגוניים ועל ההתייחסות לבעיות מצע המפלגה. שמו דגש חזק על הצורך בפישור בין הרעיון הציוני לבין הדת. בשנת 1937 העתיקה "**מזרחי**" את מקום מושבה לרח' פרץ 14, ואת **קרונפלד**, הלא פופולרי, החליף ב**בן-ציון קירשט**.

היחסים ששררו בין חלקים שונים של התנועה הציונית בזמושץ', היו בעלי אופי שונה ותלויים במחנה משותף, או לסירוגין, בהבדלי המצע. המטרה המשותפת של כולם היתה הקמתו של בית לאומי בארץ **ישראל**. ההבדלים נבעו מהבנה שונה של הדרכים המובילות אל המטרה הזאת, ותפיסות שונות של כינון שיקומה המדיני. שיתוף פעולה של ציוני זמושץ' מצא את ביטויו בפעילותה של "**הקרן הקיימת**

לישראל", שהיתה מסונפת ל"ארגון הציונים הכלליים". ברשויות הארגון ישבו בסוף שנות ה-20, שלשה חברים שייצגו את התנועה הציונית, ושני נציגים לכל אחד מהארגונים הציוניים הנותרים – "פועלי ציון- ימין", ה"התאחדות" ו"החלוץ". בראש הארגון, בשנת 1929, עמד הרש חיים גליבטר, המזכיר היה נחמיה גליבטר, והגזבר – שולים ויינר. בפעילות הארגון, שמטרתו העיקרית היתה איסוף כספים למען היישוב היהודי המתפתח בארץ ישראל, היו שותפים כל יהודי זמושץ', אשר רעיון הציונות היה יקר לליבם.

הארגונים הציוניים של זמושץ' ארגנו לעתים קרובות עצרות ואסיפות פוליטיות בכוחות משותפים. מטרתם של הארועים המשותפים היתה, להדגיש את העמדה הסולידרית של הציונים הזמושצ'אים לגבי הבעיה הפלסטינאית. הארוע הראשון מן הסוג הזה נערך באוגוסט 1936. בפני למעלה מ-800 איש נאמו ראשי פלגים שונים: ישראל רוסט ("הארגון הציוני"), מרדכי יוסף קרונפלד ("המזרחי"), משה שלאם ("ההתאחדות"), יודקה וגנר ("פועלי ציון-ימין") ושעיה רפפורט (הרביזיוניסטים). הנואמים, בשם מפלגותיהם, קיבלו החלטה מיוחדת המופנית לבריטים, המגנה את מדיניותם בארץ ישראל. ביקרו שם את המדיניות הבריטית ואת אוזלת ידם מול התקפותיהם של הערבים נגד היהודים. אופי דומה היה גם לפגישה שאורגנה ע"י הארגון הציוני "פועלי ציון-ימין", "המזרחי" ו"ההתאחדות" שנערכה בבית הכנסת בעיר העתיקה במאי 1939. כפי שנמסר ע"י המארגים: "האסיפה מתכנסת בהקשר לפרסום "הספר הלבן" הדרן בהנחיות המדיניות הבריטית בארץ ישראל ע"י ממשלת בריטניה, הפוגעות באינטרסים החיוניים ביותר של העם היהודי".

שתי המפלגות הציוניות הפעילות ביותר בזמושץ' בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, היו ללא ספק "פועלי ציון- ימין" ו"ארגון הציונים הכלליים". הראשונה, שייצגה את החלק השמאלני המתון של התנועה הציונית, נהנתה מתמיכה גורפת של הציבור היהודי הציוני. תחת השפעתה היתה שורה שלמה של ארגוני ספורט וחלוץ של בני נוער ("דרור", "מכבי", "הפועל", "השומר הצעיר", "החלוץ", "ליגת עזרה לעובדים בארץ ישראל"). הארגון הציוני הבורגני היה בעקר ארגון אליטיסטי, אשר בשורותיו התקבצו הפעילים הציוניים הבולטים של העיר.

אחת התכונות האופייניות של הסביבה הציונית הזמושצ'אית, היתה אי יציבותה. רוב המפלגות שפעלו בעיר, הותשו ע"י מאבקים פנימיים בעלי אופי רעיוני, ותדיר יותר – אמביציוזי. הסיבות האלה לא אפשרו, לעתים קרובות, לעסוק במבצעים משותפים רחבי היקף להפצת רעיונות ציוניים בין תושבי העיר.

עוד דבר בולט שהיה אופייני לא רק לזמושץ' והתנועה הציונית הזמושצ'אית, אלא גם לתמונה פוליטית יהודית במדינה, היתה השתתפותו של הנוער היהודי בחיים

הפוליטיים. הדור הצעיר של היהודים, תוך חיפוש דרכי פעילות חדשות, שאינן מבוססות דווקא על סמכות הורית ודתית, מצאו אותן בפוליטיקה. רעיונות חדשים (ציונות, סוציאליזם או גם קומוניזם) היו אמורים להוות תשובה להתלבטויות ההווה לגבי הדור הצעיר, וקודם כל לבעית המעמד ומצב היהודים בפולין העצמאית. אופייני ששתי התקופות של פעילות נרחבת ביותר של הנוער בחיים הפוליטיים, מתרחשות בשנים 1917-1922 ובמחצית השניה של שנות ה-30. ארגוני הנוער הציוניים הרבים שנוסדים בשלהי מלחמת העולם הראשונה, הנם בעלי זיקה שמאלנית בעיקר, ומהווים מענה לויכוח המתגלגל בעת ההיא סביב המעמד החוקי של המיעוט היהודי במדינה המשתקמת. הסיסמאות הלוחמניות הלאומניות של התנועה הציונית-רביזיוניסטית, היו אמורות להוות משקל נגד לאנטישמיות האישית, המפלגתית והמדינית שהתגברה בשנות העצמאות האחרונות.

מפלגות פועלים

תנועת הפועלים היהודית בזמושץ' היתה בעלת מסורת עשירה, ותחילתה במאה ה-20. הידיעות הראשונות על הפצת רעיונות מהפכניים בשטחה של העיר הן משנת 1904, ז"א מתקופה המקדימה את מאורעות המהפכה של השנים 1905-1907. חבורות ועלונים בהוצאת מפלגות הפועלים, הובאו לעיר, בעיקר ע"י יהודים צעירים; החומר הופץ בין היהודים וגם פוזר במקומות הומים (בין היתר: בסביבת בית העלמין היהודי, הכביש המחבר את העיר העתיקה עם נווה אוסדה, בית הכנסת). פעילות תעמולתית התנהלה גם בין חיילי חיל המצב המקומי.

רגע המפנה בתולדות תנועת הפועלים היהודית, היה הקמת אגוד הפועלים הסוציאליסטי היהודי הכללי – ה"בונד". המפלגה נוסדה בסתיו 1905, ובין חבריה הראשונים נמנו רבים, אשר התפרסמו מאוחר יותר כפעילים פוליטיים יהודיים (כמה מהם באו מבתים בורגניים אמידים). בקבוצת ההנהגה של ה"בונד" פעלו: האחים סמואל ואיזק אשכנזי, משה ואיצק גולדשטיין, איגנצי מרגוליס (חוכר חוות פלוסקה), משה אפשטיין (מאוחר יותר חבר ותיק במועצת העיר), חנוך זיצר, פישל גליבטר, אהרון פרץ, רחמיאל ברונדווין (מאוחר יותר חבר מועצת העיר), שלמה לובלינר, אנה גוברמן ודוד פידלר (מאוחר יותר, אחד ממנהיגי מפלגת העבודה הקומוניסטית המקומית). בשנים 1905-1907 היה ה"בונד" הארגון הפופולרי ביותר, וכפי הנראה גם המאורגן בצורה הטובה ביותר (על אף פעילותו הבלתי לגאלית) מבין כל המפלגות היהודיות שפעלו אי פעם בעיר. ההפגנה ההמונית הראשונה שאורגנה ע"י ה"בונד", התקיימה באוקטובר 1905. בתגובה לקריאת המפלגה, יצאו כ-1500 איש לרחובות העיר העתיקה למחות על מדיניות ממשלת הצאר ונגד "צווי

אוקטובר" (ההפגנה שנערכה בככר העיר, פוזרה ע"י המשטרה והצבא). ההפגנה השניה לציון יום השנה של "היום הראשון העקוב מדם" ב**פטרסבורג**, נערכה בינואר 1906. בין ה"בונד" הזמושציאי, הארגון הלובלינאי והועד המרכזי של המפלגה (הציר לועד המרכזי היה **מרגוליס**) התקיים שיתוף פעולה הדוק. ל"בונד" היה בסיס טכני (מכונת שכפול, חותמות) וגם מצבור נשק חבוי היטב במיסלקה בחוותו של **מרגוליס** בפלוסקה. בצמוד לארגון פעלה גם ספריה מפלגתית (עם כתבי עת וחוברות: "הפרולטר היהודי", "מילה שלנו", "ממה חיי האדם", "הגל" ו"קול הפועל") שאורגנה ע"י **ברונדוויין ולייזור אייזנשטיין**. כבר בשנת 1905 החל ה"בונד" בעבודה מאומצת בין בעלי מלאכה מקומיים. מהר מאוד אורגנו איגודים ענפיים ראשונים שהיו כפופים לארגון (לכל אחד מהם היה אפוטרופוס מפלגתי, וכן קופה המוזנת ע"י דמי חבר) הוחל גם בארגון שביתות תכופות ומאורגנות היטב.

"**בונד**" ערך גם פעילות תעמולתית בקרב חיילי המקום. ב-1906 הצליחו **ברונדוויין ומרגוליס** לארגן בחטיבת בורודינסקי, "ארגון צבאי-מהפכני" שמנה 100 חברים. הארגון הסודי שהצליח יפה, פורק בשנים 1907-1908 כתוצאה ממאסרים המוניים ובריחתם של חלק מפעיליו.

פרט ל"בונד", פעלו בעיר בתקופה 1905-1907 גם ארגונים מהפכניים יהודיים ופולניים-יהודיים. ביולי 1906 הוקמה "**מפלגה זמושציאית לוחמת**" בהנהגתו של **משה גרשון**. עם חבריה נמנו בין היתר: שלשת האחים אלברכט – יוזף, אנדזיי ואנטוני (מאוחר יותר פעיל SDKPiL ומשתתף ב"התקוממות" של שנת 1918). הארגון היה בעל אופי טרוריסטי, בין היתר תוכנן שוד בנק מקומי ומבעל בית דפוס מקומי, **משה הרנהוט** נשדדו באיומי נשק 25 רובל. בין ארגון ה"סוציאלי-ציונים" בהנהגתם של **ינקל ויודקה גליבטר** וה"בונד", התקיים שיתוף פעולה הדוק.

ה"בונד" אשר נחלש כתוצאה מדיכויים פוסט מהפכניים, שיקם מהר מאוד את שורותיו ואת מעמדו כנציגה העיקרי של תנועת הפועלים בעיר. כתוצאה ממלחמת העולם הראשונה, חלקם של פעילי המפלגה, אם מרצונם החופשי ואם מכפיה, התפזרו באיזורים שונים של רוסיה. האנשים האלה אשר חזרו לעיר הולדתם לאחר שנת 1917, היו למפיצי הרעיון המהפכני וגרמו להקצנה ניכרת באוירה בעיר שעל סף העצמאות.

בסתיו 1918 היתה תנועת הפועלים בזמושץ' מיוצגת ע"י שני ארגונים: ה"בונד" היהודי וה**מפלגה הסוציאליסטית** הפולנית שהוקמה ב-1905, ואשר איגדה כמעט אך ורק אוכלוסיה נוצרית. על אף שיתוף הפעולה בין שתי המפלגות, הפולנים סרבו להכניס את היהודים למפלגה. ההפליה הזאת, היתה חשובה לפולנים יותר,

כמסתבר, מהבסיס הרעיוני המשותף, שאיפיין את תנועת הפועלים הזמושציאית במשך כמעט כל תקופת שנות ה-20 שבין המלחמות.

בנובמבר 1918 פרש משורות המפלגה הסוציאליסטית האגף השמאלי שלה והקים חוג מקומי של **SDKPiL**, אשר בהמשך (במחצית דצמבר) הפך לסיעת **המפלגה הקומוניסטית**. ביוזמת הפעילים שם, הוקמו בעיר: ועד נציגי פועלים וועד החיילים בהנהגתו של הרב"ט פיוטר גראבצי'אק ("הגוורדיה האדומה") אשר פעלה בשטח. חטיבה שמנתה איש 35 חיל המצב בעיר. בתנועה הקומוניסטית של זמושץ' שעוצבה בצורה זאת, לא היה לפעיליה היהודיים תפקיד חשוב (בהנהלת הארגונים שזה מקרוב קמו, לא ישב אף יהודי). אף פעיל יהודי גם לא השתתף בהכנות להפיכה מזוינת בעיר בהנהגתה של המפלגה הקומוניסטית, הפיכה המכונה "ההתקוממות של זמושץ'".

התייחסות הציבור היהודי לאותה ההפיכה שנמשכה יומיים, היתה מגוונת. הרוב המוחלט התייחס אליה בחוסר עניין, אך אנשים מבוגרים, דתיים, סוחרים ובעלי מלאכה אמידים, בעלי בתי דירות ואינטליגנציה – התייחסו בשלילה מוחלטת. בחששם ממעשי אלימות, כמעט כל הסוחרים היהודיים בעיר העתיקה סגרו את חנויותיהם, ורוב היהודים הדירו את רגליהם מהרחובות. ה"בונד" הזמושצי'אי, אשר הופתע לגמרי מפרוץ ההפיכה, אסר על אוהדיו להגיש עזרה כלשהי ללוחמים, וגינה בצורה גורפת את מארגניה הקומוניסטיים של ההפיכה. למרות ההכרזה הזאת, חלק מסוים של יהודים הקשורים ל"בונד", בעיקר תושביה עניים של נובה אוסדה, תמכו ספונטנית ב"מתקוממים", והשתתפו באופן פעיל בלחימה. ביום הראשון, בעת נסיון נפל של השתלטות על בית הסוהר, נהרגו שני יהודים (אחד מהם בשם אובאלה). למחרת, בלחימה לדיכוי ה"התקוממות" ע"י המחלקות של רב סרן ליס-קולה, הצטיינו משה בכר ולייבה פוטר. את פצועי הלחימה חבש הסטודנט לרפואה – **יונס שעיה פרלמוטר**. לפי תיאור ההתקוממות מפיו של סגן נאחאיה מחיל המצב המקומי, יהודים ירו מהחלונות אל עבר חייליו. כפי הנראה, נורו עדיין יריות ב-30 לדצמבר מחלונות בית הכנסת אל עבר סיורי הצבא. החיילים המותקפים, מצאו בבית הכנסת נשק ותחמושת, ובבית יהודי בקרבת מקום, אפילו מכונת ירייה. בין ה"מתקוממים" שנתפסו עם נשק ביד היו: **פוטר, בכר, אליאש רוף, גדליה ואיצק רוכמן**. הראשון, מת כתוצאה מעינויים בזמן החקירה; השאר מצאו את עצמם בין 19 הנאשמים הראשיים במשפט אשר התקיים באפריל 1923 בבית המשפט המחוזי בזמושץ' (אחד מעורכי הדין שהגנו על הנאשמים היה **הנריק ציגלמן**). בין האנשים שנמלטו מהעיר מפחד פעולות התגמול, היה **זיגמונט לויין (אדמשק)**, מאוחר יותר – פעיל מפלגה ב"קוטיאסי" הגרוזיני.

אחת התוצאות של "התקוממות זמושץ'", היתה חילופי גברי בתוך התנועה הקומוניסטית המקומית. ההנהגה שעד אז היתה מורכבת אך ורק מפעילים ממוצא פולני, התפרקה כתוצאה ממאסרים המוניים, או לחילופין, כתוצאה של הבריחה מהעיר. בשיקומה של המפלגה עסקו בעיקר פעילים יהודיים. מאותה העת, הם גם אלה שהיוו רוב בתנועה הקומוניסטית הזמושצ'אית. מזכירה הראשון של ועד המפלגה הקומוניסטית העירונית, לאחר דיכוי ה"התקוממות", היה **דוד פידלר**, חבר לשעבר של הנהגת ה"בונד". **נחמיה אלסטר** קיבל על עצמו תפקיד של תיווך בין תאי המפלגה היהודיים והפולניים. בשנת 1919 קם הועד העירוני של מפלגת הנוער הקומוניסטי בהנהגתו של טכנאי השיניים שרול ופניירסקי, אשר התחיל במבצע נמרץ של גיוס הנוער היהודי אל התנועה. המבצע התנהל באיגודים מקצועיים, בספריה ע"ש י.ל. פרץ ובקואופרטיבים – מוסדות אשר באופן מסורתי היו בשליטת ה"בונד". נזכר **שרול ופניירסקי**: "המפלגה הקדישה תשומת לב רבה לעבודה באיגודים מקצועיים. עד עתה היתה ל"בונד" עמדה עדיפה באיגודים מקצועיים המאגדים פועלים יהודיים. הרוב המוחלט של חברי האיגוד הצביעו בדרך כלל בעד החלטות ה"בונד". בכל פעם שחברי ה"בונד" הגישו החלטה של הסיעה האדומה (כך כונתה הסיעה הקומוניסטית) להצבעה, עשו זאת בליגלוג, מפני שתמיד היו בטוחים שהחלטה לא תתקבל". התעמולה הקומוניסטית נשאה בכל זאת פרי והביאה מהר מאוד לתוצאות משמעותיות.

בתחילת שנות ה-20 השיגה **המפלגה הקומוניסטית** השפעה בארגונים שאיגדו את ענפי החייטות, הסנדלרות, המסחר, המשרדאות וחרושת העץ, אשר הונהגו קודם ע"י ה"בונד". הנהגת ה"בונד" אשר איבדה את מעמדה כמובילה באיגודים המקומיים, פנתה לעזרת הועד המרכזי של המפלגה בורשה. במשימת שיקום השפעת המפלגה, הגיע לזמושץ' פעיל ה"בונד" הנודע – **הרשל הימלפרב**, ולפי דברי **ופניירסקי**, אפילו הוא לא הצליח להושיע. בעת ביקורו, קונן נציג המרכז על כך שזמושץ' הפועלית שנחשבה עד אז למצודת ה"בונד", הפכה ל"מבצר קומוניסטי". מעמדו של "בונד" נחלש גם עקב פעילותם של מספר חברים, אשר אהדו בחשאי את הקומוניסטים. אחד מהם – דוד פידלר, אשר למעשה הפך כבר למנהיג קומוניסטי, היה בעת ובעונה אחת מועמד מטעם ה"בונד" לעיריה בשנת 1919 (יחד עם **מנדל שבשון**, **חיים קווה** ו**הרש בכר**). אופייני, שה"בונד" אשר הוחלש ע"י הקומוניסטים, לא הציג רשימה עצמאית לבחירות החוזרות שנערכו 4 חודשים מאוחר יותר.

המתקפה הפוליטית של המפלגה הקומוניסטית לא נעצרה באיגודים המקצועיים. בסביבות שנת 1921, היו רוב העמדות בהנהלת הספריה ע"ש י.ל. פרץ, בידי המפלגה הקומוניסטית. מאותו הרגע, היתה הספריה (ששכנה ברח' רינק ויילקי), למקום

מפגש של חברי ואוהדי המפלגה הקומוניסטית, ואוסף הספרים התעשר ביצירותיהם של: **מרקס, אנגלס, לנין, גורקי והמפלגה**. את ההצלחה הגדולה ביותר נחלו הקומוניסטים לקראת סוף שנת 1921. לאחר מסע שכנוע קשה שנוהל במשך זמן ממושך, הצליחו לפרק את ה"בונד" הזמושצ'אי. הפורשים, שהיוו עד אז מחצית מהרכב המפלגה, יצרו שלוחה שכינויה היה "**קומבונד**" אשר פעל בשיתוף פעולה הדוק עם המפלגה הקומוניסטית. שנה לאחר מכן, כל חברי הקבוצה הזאת הצטרפו כגוף אחד למפלגה הקומוניסטית.

לקראת סוף אוגוסט 1922, בהתחשב בבחירות הקרבות לבית הנבחרים, הקימה הנהגת המפלגה הקומוניסטית הזמושצ'אית בעיר גוף בשם "ועד הבחירות האיזורי של איגוד עובדי ערים וכפרים". פרט **לפידלר ופניירסקי**, פעלו בו גם: **משה קורנבליט, עקיבא רינד, מנדל רופל** ושני פולנים – אנטוני קוקיילקו ומיכאל טורצ'ין. פעילותו של הועד לא העריכה ימים. "פירוק" משכנם ע"י המשטרה שבוצעה לקראת סוף ספטמבר, היתה הפעולה הראשונה מבין סדרת פעולות הדיכוי שכוונו נגד הקומוניסטים הזמושצ'אים. **פידלר, רינד ורופל** שנאסרו, שוחררו מייד לאחר הבחירות, לעומתם – **וּפניירסקי, קורנבליט, קוקיילקו** וטורצ'ין קיבלו גזרי-דין של 3-5 שנות מאסר. באוגוסט 1923 פורקו: הספריה ע"ש י.ל. פרץ, משכני האיגודים המקצועיים בענפי "איגלה" (מחט), מאפיות ועור. אסרו את חבר הנהלת הספריה – **יעקב ניימרק**. למרות האבידות האלה, שמרה המפלגה הקומוניסטית הזמושצ'אית על מעמדה. בשנת 1923 השתייכו למפלגה 58 איש, היה זה הסניף החזק ביותר של המפלגה בקנה המידה המחוזי. למרות הדיכוי, ביקרו בעת ההיא בזמושצ'א פעילים בולטים של המפלגה הקומוניסטית בפולין, וביניהם שאול אמסטרדם ויאן המפל.

עד לשנת 1926, שימש **דוד פידלר**, שעמד בראש הועד המקומי של המפלגה הקומוניסטית, כמנהיג דה פקטו של הקומוניסטים המקומיים. אחרי שנת 1923, נכללו בהרכב מנהיגות המפלגה גם: **שרול זיצר, ישראל גרפינקל, שלמה גרשון, מיכאל הקמן, אליאש ריכטמן, איצק שיף, וולף קורמאס, דוד לוינסון, סלומון רוטמן, אבוש ספודק ואיצק מורר**. חלקם היו מועמדים מטעם ועדת הבחירות של "האיגודים המקצועיים המעמדיים" לבחירות חוזרות (פעמיים) לעיריה בשנים 1925-1926. בסופו של דבר, במאי 1926, שלשה מהם: **דוד פידלר, איצק מורר ושרול זיצר** נבחרו כחברים חדשים למועצת העיר.

מיד לאחר הבחירות, מאוימים במאסר, נמלטו מזמושצ'א מנהיגי המפלגה: חבר מועצת העיר **דוד פידלר, שרול ואפניארסקי** (אשר זמן קצר לפני כן שוחרר מבית הסוהר), **איצק שיף וישראל גרפינקל** שעברו באופן בלתי לגאלי לברית המועצות.

ה"בונד" הזמושצ'אי, בהנהגתו של **רחמיל ברונדויין** מתחילת שנות ה-20, חווה עוד זמן רב את השלכות הפרישה של פעילי ה"קומבונד". חוסר היעילות בפעילותה של המפלגה, נבע חלקית גם מהמשך נוכחותם של תומכי המפלגה הקומוניסטית בשורותיה. על אף הצהרתם הרשמית בדבר השתייכותם המפלגתית ל"בונד", השתייכו במציאות מנהיגי איגודי החייטים: **איצק שיף, יעקב קויל, בנימין גרינבאום ואהרון מילר** להנהגתה של המפלגה הקומוניסטית הזמושצ'אית. גם האיגודים שבהנהגתם, למרות היותם שייכים ל"בונד", היוו שטח השפעה מוחלט של המפלגה הקומוניסטית. המשבר הבולט במפלגה, נראה עדיין בבירור במחצית שנת 1924. בצורה חמורה ביותר, פגע המשבר בתנועת הנוער "**צוקונפט**" (העתיד) המסונפת ל"בונד". כפי שמסרה העיריה, רוב פעיליה עברו באפריל לתנועת הנוער הקומוניסטי, ואלה שנשארו, התלבטו בין המעבר לקומוניסטים או לציונים. את היציבות היחסית, הצליח ה"בונד" להשיג רק במחצית השנייה של השנה, והחל מינואר 1925 החל בגישושים להשבת ההשפעה שאבדה לו קודם לכן. תחילת השבת ההשפעה התבטאה בפתיחתו של סניף "איחוד בתי הספר היהודיים" בעיר, מעשה אשר סייע בהמשך לפתיחתו של ביה"ס הפרטי "ביה"ס העממי החילוני ע"ש י.ל. פרץ" בלובלסקה פשדמיישצ'יה. ההישג של ה"בונד" לא הסתכם רק בפתיחתם של שני המקומות האלה, אלא גם בעמידתו האיתנה נגד נסיונותיהם של הקומוניסטים להשתלט עליהם (כפי שהתבטאו חברי האיחוד: "עם זבי חוטם המקימים רעש ומהומה, אינם מעוניינים להתעסק"). בשנים 1925-1926, לקח ה"בונד" חלק פעיל בבחירות למועצת העיר. המועמדים מטעם המפלגה אז היו: **רחמיל ברונדויין, אבוש שפיזאיזון, חיים שפיזאיזון, יעקב לוין, רחלה קורנגולד, חונה גולדברג ואיזק מאיר הרצברג**. בסופו של דבר נבחר **ברודויין** כחבר מועצת העיר.

במטרה למשוך מחדש בני נוער אל שורות המפלגה, ייסדו פעילי ה"בונד" באוקטובר 1926 מועדון ספורט שהיווה סניף התאגדות הפועלים לחינוך גופני "**מורגנשטרן**" (השחר). כיו"ר המועדון מונה **מאיר שטרנפינקל**, כמזכיר – **ישראל מורדקו צביליך**, וכגזבר – **משה מיטלפונקט**. משכנו של "השחר" היה ברח' 3 במאי 11. בחודשי פעילותו הראשונים מנה המועדון כ-30 חברים. שנה אחר כך נפתח גם סניף "ליגת תרבות" שאף הוא היה מסונף למפלגה – ארגון שמטרתו היתה להפיץ תרבות יהודית חילונית. בשלהי שנות ה-20, החל ה"בונד" בנסיונות להשבת השפעתו באיגודים המקצועיים. בשנת 1927 הקימה המפלגה "איגוד מקצועי של עובדי מלאכה יהודיים" (אשר יהפוך משנת 1933 ל"איגוד מחוזי של עובדי מלאכה עצמאיים" של מחוזות זמושץ', **בילגוריי, טומשוב וחרוביישוב**), שמנה 160 חברים לאחר שנתיים של פעילות. לתפקיד מזכיר המפלגה מונה פעיל מקומי ידוע – הצבע

איזאק צוקרמן. שנה אחר כך, ברח' ז'ידובסקה 11 נוסדה "אגודת מובילי פולין" שאיגדה בעיקר סבלים. הארגון אשר הונהג, לפי הסדר הבא ע"י: **לייבה גילדינר**, **אברהם ראקן וגצל לאינוואנד**, היה לארגון המקצועי בעל הזיקה גדולה ביותר ל"בונד" עד לשנת 1939. לעומת זאת, לא הצליח ה"בונד" לשמור על השפעותיו ב"איגוד המקצועי של משגיחי בתי דירות, עוזרות בית ומקצועות מקורבים", אשר הוקם ב-1929. כבר חודשים ספורים לאחר הקמתו, נשלט ועד האיגוד ע"י פעילים הקשורים במפלגה הקומוניסטית.

הסכסוך הבלתי פוסק עם הקומוניסטים, גרם לכך שה"בונד" על כל מוסדותיו אשר הוקמו ביוזמתו, פתח במחצית השניה של שנות ה-20 בתעמולה בקרב הפועלים היהודיים. מצד אחד השתדלו להציג ולהפיץ את הקו המפלגתי (בשימת דגש חזק על ביטוי עצמאות לאומית ותרבותית), ומאידך לחשוף את "פרצופה האמיתי" ולבקר את מצעה של המפלגה הקומוניסטית. ארגון ארועים לציון מאורעות שונים והרצאות ע"י מרצים ידועי שם מתחום התרבות היהודית, היו אמורים להביא להעלאת הפופולריות של המפלגה. בשנת 1927 אורגנו באולם העיריה חגיגות לציון 30 שנות קיומה של המפלגה. בפני כ-250 הנאספים נאמו: **רחמיל ברונדוויין, חיים שטיך ומאיר שטרנפינקל**. הנואמים, תוך כדי איפיון פעילותה של המפלגה, הסבירו גם "על תורת ה"בונד" והמעמד לו זוכה מפלגת ה"בונד" בין יתר המפלגות". במאי 1927 ארגן ארגון הספורט "מורגנשטרן" באולם הקולנוע-תיאטרון "סטילובי", שתי הרצאות מפי פעיל ה"בונד" **מלובלין** – **שלמה קורן**, שכותרתה: "אוטופיה לאומית ציונית" ו"סיסמאות מהפכניות – ותנועת הפועלים היהודיים". ההרצאה השניה כוונה בבירור נגד הקומוניסטים. המרצה קבע באותה ההרצאה ש"צמיחת תנועת הפועלים נחסמת ע"י מפלגות סוציאליסטיות שונות, אשר מטפחות רק דמגוגיה וסיסמאות סוציאליסטיות ריקות מתוכן". יחד עם זאת, לא שכח גם לציין: "שהארגון היחיד (...) אשר נאבק למען עניינם של הפועלים ודורש אוטונומיה לאומית-תרבותית, הוא ה"בונד", לכן כל הפועלים היהודיים נקראים לתמוך בו". בהרצאה שכותרתה "טענותיי נגד הקומוניזם" שנערכה באותו המקום 3 שנים מאוחר יותר, הרצה חבר מערכת העיתון הורשאי "**פולקסצייטונג**" (עיתון העם) **יוסף לשצ'ינסקי** (חמורנר), אשר תקף את המפלגה הקומוניסטית.

מעורבותה של המפלגה בארגון חגיגות לציון חג הפועלים בשנים 1925-1926, היתה חזקה ביותר. ה"בונד", אשר שיתף פעולה עם המפלגה הסוציאליסטית בארגון החגיגות, גרם לכך שבהפגנות המאורגנות ע"י המפלגה השניה, היה ליהודים רוב מוחלט, שהגיע בשנת 1926 ל-85%. לעתים, סיפקו גם מסגרת אומנותית לעצרות המשותפות. במסגרת חגיגות שנערכו באולם הישיבות של מועצת העיר בשנת 1925,

ניגנה התזמורת היהודית את: "הדגל האדום", "עלי בריקדות", ורשביאנקה", "המרסיליז" ו"האינטרנציונל". מרבית משתתפי העצרת, 250 במספר, היו יהודים. פעילותה המוגברת של המפלגה נשאה פרי בבחירות לעיריה שהתקיימו בשנת 1929. רשימת ה"בונד" שמטעמה הוזנקו: מאיר שטרנפינקל, איצק צוקרמן, יעקב לוי, יעקב פלדשטיין, אסתר מנדלסון, זלמן גרשון גברצמן וישראל מרדכי צביליך, זכתה ביותר מ-20% של המצביעים לרשימות היהודיות. התוצאה הזאת, בהשוואה לתוצאות הקודמות (23% באוגוסט 1919, אי הגשתה של רשימה משלהם בדצמבר 1919 ו-13% בשנת 1926) הוכיחה שלאחר כמה שנות משבר, הצליח ה"בונד" לשקם את מעמדו הקודם בקרב יהודי זמושץ'. העליה בפופולריות תורגמה לגידול במספר חברי הארגון. במחצית שנות ה-20, מנו 43 חברים, וב-1930 מנו כבר 173 חברים (סניפים יותר גדולים מספרית בשטח המחוז, היו רק ב-: לובלין, רדזין, ביאלה פודלאסקה וקרסניסטב). באותה התקופה, ארגון הנוער של ה"בונד" "צוקונפט" (העתיד) מנה כ-80 חברים. בשלהי 1921 עמד עדיין בראש ה"בונד" רחמיאל ברונדוויין, ואת תפקיד המזכיר מילא מורדקו צביליך. על העסקנים הפעילים נמנו גם: הרש מנדלבאום, מתיאס אלטברג (שכיננו בעיר היה "מאצ'ק הצולעי"), ד"ר שאול גרוסבאום, איצק צוקרמן ומאיר שטרנפינקל. את פעילויות "צוקונפט" ניהלו במשותף חיים שפיזאייזן והרשק אורנשטיין. מעון ה"בונד" בשנת 1929 היה ברח' פרץ 3, ודמי חבר חודשיים עמדו על סך 1 זלוטי.

בשנת 1928 היו למפלגה הקומוניסטית בזמושץ' שני חוגים פולניים ושניים יהודיים. הועד השכונתי של המפלגה היה בקשר, בין היתר עם: ורשה (כיל פורס), לוצק (לאון שניצר), חרוביישוב (שלמה גולדשטיין ועמנואל ליבראנט) ואיזביצה (לייבה פוטר). מנהיגה החדש של המפלגה בעיר, לאחר הימלטותם של פידלר וואפניארסקי, היה בנימין גרינבאום. אחרי שנאסר, בשנת 1928, הועברה ההנהגה לידיהם של יוסף אפשטיין ומשה רייזמן.

במחצית הראשונה של שנות ה-30, למרות היותה מספרית חזקה למדי (מספר החברים הגדול ביותר במחוז בשנת 1932), דוללה המפלגה הקומוניסטית הזמושציאית ע"י מאסרים תכופים. משטרת זמושץ' התמצאה היטב בהרכבה וגם במגעיה של המפלגה הקומוניסטית, הודות לרשת ענפה של אנשי מודיעין ומשתפי פעולה. על פי זכרונותיו של אחד מפעילי המפלגה הקומוניסטית: "בשטחה של זמושץ' היה מספר כה גדול של סוכני משטרה מוסוויים, עד שהיה קשה להבחין מי הוא חבר המפלגה ומי סוכן משטרה שנשלח על ידה אל בין שורות המפלגה". התגברות המאסרים התרחשה בעיקר בשנים 1931-1934 (בתקופה שבין ינואר 1932 לבין נובמבר 1934, נכלאו 93 יהודי זמושץ' באשמת פעילות קומוניסטית). המכה

החזקה ביותר שהנחיתה המשטרה על מבנה הנהגת המפלגה, נחתה בשלהי הקיץ של שנת 1931. ראשונים להאסר היו בין היתר: **יוסף אפשטיין**, **שלמה למברגר**, **יונה מושקו זיצר ומורדקו חיים פינקנברג**. עד סוף המבצע, ז"א עד האביב שנה לאחר מכן, מצאו את עצמם בכלא 26 קומוניסטים מקומיים, מן הבולטים ביותר, ביניהם: **משה רייזמן**, **ישראל גולדווג**, **יעקב מאיר פורס** ו**מושקו ארבספלד**. כמה מהקומוניסטים, אשר מעל לראשם ריחפה סכנת מאסר, נמלטו מהעיר, בעיקר לבריה"מ (יודקה בירן, ישראל ופיגה הנדוורקר, חיים וולף הרצברג, לייזר יונסגרטל), אך גם דרך צ'כוסלובקיה לבלגיה (יוסף הרשזון) ולצרפת (יוסף אפשטיין). כתוצאה מהמאסרים, התפרקו כמעט לגמרי הנהלות הסיעות השונות של המפלגה הקומוניסטית בזמושץ', ופעיליהם הבולטים נכלאו לשנים רבות (משה רייזמן – 6 שנות מאסר, מורדקו חיים פינקנברג – 5 שנים, ישראל גולדווג – 4 שנים, מושקו ארבספלד – 3 שנים). מאסרים תכופים של פעילים קומוניסטיים התרחשו גם בשנים מאוחרות יותר. בגינם היתה רוטציה תכופה בחוגי ההנהגה של הסיעות השונות במפלגה הקומוניסטית, והם היוו זרז למשבר ההולך ומעמיק במפלגה ולהאשמות הדדיות בבגידה. בניתוח ההרכב האישי של הקבוצה הקומוניסטית ממוצא יהודי אשר נאסרו בשנים 1922-1937, מגיעים למסקנה שהתנועה הקומוניסטית של זמושץ' יוצגה בידי אנשים צעירים מאוד, בעיקר בעלי מלאכה. הדבר נבע בעיקר ממאפיינים הכלכליים של העיר, העדר תעשייה רצינית יותר והדומיננטיות של המלאכה והמסחרבין המסמכים של 135 מקרי מאסר שנשתמרו בגנוז, ב-115 מתוכם ידוע גיל האסירים, וב-106 מקצוע האסירים. שני אנשים (1.7%) חצו את גיל ה-30 בעת המאסר, ל-40% לא מלאו עדיין 19 שנים, למעלה מ-63% מהעצורים היו בעלי מלאכה ובעיקר מתלמידים, תלמידים ושוליות. המקצועות השכיחים ביותר בין העצורים היו חייטים (26) איש, נגרים (12), סנדלרים (8) וצבעים (6). במילים אחרות, המלאכות והמקצועות הפופולריים ביותר בעיר. מבין העצורים היו רק 2 פועלים. אחד מפרקי הזמן האחרונים בהתעוררות פעילותה של המפלגה הקומוניסטית, היתה המחצית הראשונה של שנת 1934. באביב, במהלך מערכת הבחירות למוסדות השלטון המקומי, כרתו הקומוניסטים ברית עם המפלגה הסוציאליסטית וה"בונד", ביוצאם רשימת מועמדים משותפת ובעלת חזית אחידה בשם "בלוק פועלים-עובדי אדמה". הרשימה הזאת, אשר נתמכה גם ע"י האיגודים המקצועיים הכפופים למפלגה הקומוניסטית, זכתה כמעט ל-20% ממניין הקולות והכניסה למועצת העיר 4 חברים (ביניהם את **שטרנפינקל** מה"בונד"). התעמולה למען החזית האחידה של המפלגות הקומוניסטיות, הורגשה גם בעת החגיגות לציון ה-1 במאי, כאשר במצעד שאורגן ע"י המפלגה הסוציאליסטית השתתפו, פרט

ל"בונד", "פועלי ציון- ימין" ומפלגת העם, גם חברי המפלגה הקומוניסטית והנוער הקומוניסטי. הדבר המעניין הוא שהברית השמאלנית שתפקדה באביב 1934, לא נעלמה מעיניהם של החוגים הקומוניסטיים מעבר לגבול. לפי דברי מנהיגה המקומי של המפלגה הסוציאליסטית – הנריק שביונטקובסקי, הופיעה כתבה נרחבת בירחון קומוניסטי שווייצרי על הרשימה המייצגות חזית אחידה בזמושץ'. יש לציין שברשימה המשותפת, עליה עמלו 35 אנשי המפלגה הקומוניסטית, לא השתתף אף פולני.

בתחילת הסתיו פרשה קבוצת נוער המזוהה עם הנוער הקומוניסטי ממועדון הספורט "הפועל", שנוהל ע"י "פועלי ציון- ימין". הפורשים הקימו בתחילה קבוצה בלתי רשמית בשם "אמטור" (חובב, בנבדל מספורטאי מקצועי - המתרגמת), אותה הפכו אח"כ למועדון ספורט פועלים יהודי "זמושץ'". במינהלת המועדון ישבו כמה מפעילי המפלגה הקומוניסטית הבולטים: משה הרצברג, מלך יונס גרטל, הרשק קליכשטיין, טוביה הנדוורקר ויודקה מסר. מבצע דומה בוצע במועדון ספורט "זמושצ'אנקה" אשר הוקם באוקטובר. למרות שבעלי המועדון היה ה"בונד" (בהנהלה ישבו: ברקו שרף, איגנצי צוקרמן וזלמן גרשון גברצמו), עבר המועדון במהרה לשליטתו של הנוער שהיה תחת השפעתה של המפלגה הקומוניסטית.

ההצלחות שהיו מנת חלקה של המפלגה הקומוניסטית בעת ההיא, ובייחוד רשימתה המשותפת עם הסוציאליסטים וה"בונד" לבחירות העירוניות, היו באופן פרדוקסלי מקור למשבר במפלגה הקומוניסטית מאוחר יותר. בסתיו פורק מועדון הספורט "זמושץ'", ובפברואר – מועדון "זמושצ'אנקה". במחצית שנות ה-30, נאבק גם ה"בונד" בקשיים ארגוניים. הועד המקומי של המפלגה שמנה בשנת 1934 רק 63 חברים, היה לפי דו"ח מצב שהוציא ראש העיר: "בעל פעילות מועטה והגביל את עצמו לפעילות המעניינת רק את כלל הציבור היהודי (בחירות או לחילופין חגיגות ה-1 במאי)". המשבר במפלגה נגרם גם בגין סכסוכים על רקע פרסונלי בין אנשי ההנהלה. בינואר 1935, פרשו מהמפלגה על רקע "התחשבנויות פרטיות-כספיות", היו"ר רחמיל ברונדוויין והמזכיר יעקב הרש מנדלבאום. הפרישה הזאת גרמה להפסקה זמנית, למשך כמה חודשים, של הפעילות, ובסופו של דבר, להתחסלותו העצמית של הועד. רק בדצמבר, כתוצאה מהתערבות ולחציו של המרכז בורשה ועבודתו הנאמנה של חבר מועצת העיר מאיר שטרנפינקל, שוקמה המפלגה ונוסד "הועד המקומי הזמני של הבונד בזמושץ'". פרט לשטרנפינקל, הצטרף להרכבו הרשק אורנשטיין. אל המפלגה חזר גם יעקב מנדלבאום. בעת ההתכנסות הפומבית הראשונה של ההנהלה החדשה, הרצה אורנשטיין בפני קהל האוהדים שנאסף

במקום, הרצאה שכותרתה: "תצטרף לבונד". כך החל מבצע הגיוס בו הצטרפו למפלגה 22 ממאזיני ההרצאה.

שנת 1936 שעמדה בסימן פעולות מחאה של עובדי האדמה, הובילה להמרצת מפלגות הפועלים ששיתפו פעולה עם העממיים בכל איזור זמושץ'. יוזמתם הראשונה של הארגונים ששיתפו פעולה ביניהם, היתה הקמתו של "אגוד פולני למחשבה חופשית" בדצמבר 1935. על הרכבה נמנו פעילי המפלגה הסוציאליסטית (סטפן סנדלק, פרנצ'ישק קרול – היו"ר, פיטר ניז'יול), חוגי המפלגה הקומוניסטית והנוער הקומוניסטי (יאן סקיבה, אלפרד שיביץ, מיכאל בלשצאק), מפלגת העם (יוזף סורוקה), ה"בונד" (יעקב מנדלבאום – המזכיר) ו"פועלי ציון-ימין" (משה הרמן – הגזבר). ע"מ לקדם את רעיונותיה של "החזית העממית", הוציאו המפלגות: הסוציאליסטית, הסוציאל-עממית, ה"בונד" והמפלגה הקומוניסטית כבר בשנת 1936, שבועון "חיינו" בעריכה משותפת. עורכו הראשי היה הקומוניסט אדווארד דובייל, וכחברי המערכת נמנו בין היתר: יעקב מנדלבאום והעו"ד המתמחה "דולק" שטרן. פסגת פעילותה של "החזית" היוו החגיגות העממיות של חודש ספטמבר, אשר לפי דבריו של יוזף סורוקה, הגיעו אליהן לזמושץ' 45 אלף תושבי העיר והמחוז. מבצע הרגעת הרוחות בכפרים באיזור זמושץ' ודיכוי ע"י המשטרה, אשר הגיעו מייד לאחר החגיגות האלה, הכריעו את הכף וגרמו להפסקת פעילותה של "החזית". באוקטובר פורק הסניף של "האגוד הפולני למחשבה חופשית", ובין מנהיגי "החזית" העצורים היה מזכירה – יעקב מנדלבאום.

השנתיים האחרונות לפעילותה של המפלגה הקומוניסטית, היוו תקופה קשה מאוד עבור הקומוניסטים הזמושצ'אים. הקומוניסטים חדלו כמעט לגמרי מפעילות נרחבת. רק ינקל ברנפלד הראה סימני פעילות מסוימת. הוא ניהל מגבית, תחילה למען הלוחמים בספרד, ובהמשך למען הקומוניסט הזמושצ'אי הידוע – מורדקו חיים פינקלברג, אשר שוחרר מברזה קארטוסקה (הכספים שנאספו, אפשרו להעבירו להחלמה בקרסנוברוד).

התפוררותה הסופית של המפלגה החלה בקיץ 1937. משטרת זמושץ', אשר היו בידיה המידע המעודכן לגבי ההרכב האישי, מקומות המפגש ומגעייהם של הקומוניסטים המקומיים, החלה לפוצץ באופן שיטתי מפגשים מפלגתיים, ועל ידי כך הביאה לשיתוק מוחלט של פעילותה. ההכרה בנוכחות רשת מלשינים בשורותיה, פיצלה את הליכוד הארגוני וחתרה תחת האמון ההדדי של חברי המפלגה. האשמות שווא על בגידה, גרמו אפילו לנסיונות התאבדות.

בספטמבר נערכו אחרוני המאסרים ההמוניים של חברי הנהגת המפלגה הקומוניסטית. בעת ישיבה שנערכה בדירתו של חבר המפלגה נחמן שטרן, נעצרו 25

איש, בתוכם כל ההרכב של ועד הנוער הקומוניסטי, ובראשם **פנחס פינגר**. עקב המעצרים נוצר פילוג זמני בהנהגה. חלקם של הפעילים שלא נאסרו, הקימו ועד חדש ובהרכבו: סטניסלאב קארדיגה, **שעיה קוזלובסקי ושרה פייגה קליינר**. בינתיים שוחררו מבית הכלא כל חברי הוועד הקודם, אשר רצונם לחזור לפעילות קודמת נתקלה בהתנגדות חברי הוועד החדש. לבסוף, לקראת סוף השנה הגיעו לעמק השווה.

קץ הפעילות הרשמית של הקומוניסטים בזמושץ' חלה במחצית שנת 1938, כאשר הגיעו לעיר הוראות מהוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית בדבר פירוק המפלגה. הושארו רק תאים יהודיים קטנים שפעלו בנובה אוסדה. הקבוצות הזעירות האלה, מוסוות היטב, התקיימו עד ספטמבר 1939.

חיסולה של המפלגה הקומוניסטית גרמה לכך שמפלגת הפועלים היחידה שייצגה את הפרולטריון היהודי נשארה ה"**בונד**". המפלגה הזאת, המשוחררת מהתחרות מצדם של הקומוניסטים, חיזקה את מעמדה והגבירה את פעילותה כמה שנים לפני פרוץ המלחמה. חיזוקו הרציני במעמדו של ה"**בונד**" שהתרחש במחצית השנייה של שנות ה-30, קרה הודות לאבוד השפעתן של התנועות הציוניות בגלל התפוררותן הפנימית, וגם, במידה מסוימת בגלל עמדתו האנטישמית של שלטון המנדט הבריטי בארץ ישראל (בעיני יהודים רבים, על רקע העובדות, נראתה פעולת הציונים למימוש יישובה של ארץ ישראל, חסרת תקווה). ביטוי חזק לתמיכה ב"**בונד**" היתה במאי 1937 בעת הלוויתו ב**לבוב** של אחד ממנהיגי המפלגה – **הרשקו אורנשטיין**. השתתפו בה למעלה מ-600 איש, ביניהם חברי כמה איגודים מקצועיים, מפלגות שונות ו"**בונד**". את טכסי ההשכבה ניהל **יעקב מנדלבאום** ששוחרר כחודש לפני כן מהכלא.

גולת הכותרת של תקופת ההצלחה של המפלגה, היו תוצאות הבחירות למועצת העיר אשר נערכו במאי 1939. ה"**בונד**" זכה אז בכ-55% מכל הקולות שניתנו למפלגות היהודיות, וגרם למובילות היהודית במצב הפוליטי בעיר. כל ששת חברי מועצת העיר החדשים ייצגו את "**בונד**". הצלחתה ללא תקדים של המפלגה, קרתה במידה מכרעת הודות לתמיכה שקיבלו מנוער יהודי, אשר עד שנת 1938 היה תחת השפעתה של המפלגה הקומוניסטית.